

Міністерство освіти і науки України
Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка
Факультет спеціальної освіти, психології і соціальної роботи
Кафедра спеціальної та інклюзивної освіти

Кваліфікаційна робота
на здобуття ступеня вищої освіти «магістр»

з теми: Корекція пам'яті молодших школярів з порушеннями інтелектуального розвитку засобами дидактичних ігор

Виконала: здобувач вищої освіти
2 курсу, групи SoO1-M24z
спеціальності 016 Спеціальна освіта
спеціалізації 016.02 Корекційна
психопедагогіка
Ірина ЦУРИК

Керівник:
Наталія ДДИК, кандидат психологічних
наук, доцент

Рецензент:
Оксана ЛОГВИНА, кандидат психологічних
наук, доцент

Кам'янець-Подільський, 2025 р.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	4
РОЗДІЛ 1 ТЕОРЕТИЧНЕ ВИВЧЕННЯ ПРОБЛЕМИ КОРЕКЦІЇ ПАМ'ЯТІ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ З ПОРУШЕННЯМИ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОГО РОЗВИТКУ ЗАСОБАМИ ДИДАКТИЧНИХ ІГОР.....	8
1.1. Особливості пам'яті молодших школярів з порушеннями інтелектуального розвитку.....	8
1.2. Дидактична гра як засіб корекції пам'яті.....	15
1.3. Значення дидактичної гри у розвитку дітей з інтелектуальними порушеннями.....	22
Висновки до розділу 1.....	29
РОЗДІЛ 2 ДІАГНОСТИКА ПАМ'ЯТІ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ З ПОРУШЕННЯМИ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОГО РОЗВИТКУ.....	31
2.1. Методика вивчення рівня розвитку пам'яті учнів з інтелектуальними порушеннями.....	31
2.2. Результати діагностики рівня розвитку пам'яті учнів з інтелектуальними порушеннями.....	34
Висновки до розділу 2.....	41
РОЗДІЛ 3 ОСОБЛИВОСТІ КОРЕКЦІЇ ПАМ'ЯТІ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ З ПОРУШЕННЯМИ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОГО РОЗВИТКУ ЗАСОБАМИ ДИДАКТИЧНИХ ІГОР.....	43
3.1. Програма корекції пам'яті молодших школярів з порушеннями інтелектуального розвитку засобами дидактичних ігор.....	43
3.2. Результати корекції пам'яті молодших школярів з порушеннями інтелектуального розвитку засобами дидактичних ігор.....	49
3.3. Методичні рекомендації щодо оптимізації корекції пам'яті учнів з інтелектуальними порушеннями	54
Висновки до розділу 3.....	60
ВИСНОВКИ.....	62

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	66
ДОДАТКИ.....	74

ВСТУП

Проблема корекції пізнавальних процесів молодших школярів з порушеннями інтелектуального розвитку – одна з основних в сучасній корекційній педагогіці і спеціальній психології. Успіх навчання цих учнів, їх соціальна адаптація, самостійна діяльність і соціальна інтеграція залежить від розвитку пізнавальних процесів, де пам'ять відіграє провідну роль. Пам'ять сприяє накопиченню досвіду, відтворенню знань, формуванню умінь та навичок учня. Недостатній розвиток пам'яті молодших школярів створює проблеми в освітньому процесі.

Актуальність дослідження пов'язана із важливістю оптимізації навчання і корекційно-розвиткової роботи молодших школярів з порушеннями інтелектуального розвитку в умовах реформування освіти України. Концепція Нової української школи, спеціальної та інклюзивної освіти передбачає індивідуалізацію в освітньому процесі і впровадження інноваційних підходів, які активізують пізнавальну діяльність учнів. Ефективним засобом впливу на пам'ять молодших школярів з порушеннями інтелектуального розвитку є дидактична гра, що об'єднує навчальну, розвивальну та корекційну функцію і відповідає діяльності молодшого школяра.

Пам'ять молодших школярів із порушеннями інтелектуального розвитку має такі особливості: фрагментарність, нестійкість, обмеженість обсягу, труднощі мимовільного і довільного запам'ятовування, сповільнений темп переробки інформації. Тому учні з труднощами засвоюють навчальний матеріал, їм важко його відтворювати і переносити в практичну діяльність.

Традиційні методи навчання вимагають високої концентрації уваги, вольової саморегуляції і чіткої поведінки за словесною інструкцією, а молодшим школярам із порушеннями інтелектуального розвитку це дається важко. Тоді як дидактична гра є однією з найкращих мотиваційних та емоційно насичених засобів у корекційній роботі. Тому дидактична гра є ефективною у навчанні молодших школярів з інтелектуальними порушеннями.

Дидактична гра є особливою формою навчання учнів, що утворює умови для активної взаємодії учнів, стимулює у них пізнавальний інтерес, покращує запам'ятовування з допомогою наочних образів та повторюваності, розвиває довільність уяви. Для молодших школярів з порушеннями інтелектуального розвитку гра сполучає реальний і навчальний простір, що поступово формує потрібні навички, на основі їх рівня інтелектуального розвитку. Застосування дидактичних ігор під час освітнього процесу потребує детального практичного вивчення і перевірки ефективності їх використання з молодших школярів з порушеннями інтелектуального розвитку.

Застосування дидактичних ігор під час навчання молодших школярів вивчали: Ю. Д. Бойчук, С. П. Ворон, О. О. Губар, О. П. Завгородня, М.П. Іщенко, В.А. Крутій, В. О. Кузьменко, М.В. Лук'яненко, О. В. Нечай, О. О. Самойленко та ін. Використання дидактичних ігор у навчанні молодших школярів з порушеннями інтелектуального розвитку досліджували: С.В. Агафонова, О.В. Антонюк, А. Бобер, Л.І. Виговська, І.В. Гладченко, Л.І. Гнатюк, І.П. Данилюк, М.П. Дембовська, Н.А. Деркач, А.М. Зуб, Ю.М. Косенко, Н.Ю. Литвиненко, Л.Г. Мисько, Н.П. Мірошніченко, О.С. Різник, С.В. Трикоз та ін.

Разом з тим, особливості застосування дидактичних ігор у корекції пам'яті молодших школярів з порушеннями інтелектуального розвитку вивчено недостатньо, хоча проблема є актуальною. Це стало **темою** нашого **дослідження** – «Корекція пам'яті молодших школярів з порушеннями інтелектуального розвитку засобами дидактичних ігор».

Мета дослідження – теоретично обґрунтувати і експериментально апробувати дидактичні ігри як засіб корекції пам'яті молодших школярів з порушеннями інтелектуального розвитку.

Досягнення мети передбачає виконання таких **завдань дослідження**:

1. Проаналізувати особливості пам'яті молодших школярів з інтелектуальними порушеннями.
2. Розкрити поняття і педагогічні можливості дидактичної гри як засобу корекції пам'яті молодших школярів з інтелектуальними порушеннями.

3. Експериментально діагностувати рівень розвитку пам'яті молодших школярів з порушеннями інтелектуального розвитку.

4. Розробити та апробувати програму корекції пам'яті молодших школярів з інтелектуальними порушеннями засобами дидактичних ігор.

5. Запропонувати методичні рекомендації щодо оптимізації процесу корекції пам'яті молодших школярів з інтелектуальними порушеннями.

Об'єкт дослідження – це процес корекції пам'яті молодших школярів з інтелектуальними порушеннями.

Предмет дослідження – дидактичні ігри як засіб корекції пам'яті молодших школярів з порушеннями інтелектуального розвитку.

Методи дослідження: аналіз психолого-педагогічної літератури з проблеми дослідження, педагогічне спостереження, бесіда, методики діагностики пам'яті, педагогічний експеримент, кількісні та якісні методи обробки результатів.

Теоретичне значення дослідження: результати теоретичного вивчення проблеми корекції пам'яті молодших школярів з порушеннями інтелектуального розвитку засобами дидактичних ігор можуть бути використані при написанні наукових праць із зазначеної проблеми.

Практичне значення дослідження: запропонована програма корекції пам'яті молодших школярів з інтелектуальними порушеннями засобами дидактичних ігор може бути використана корекційними педагогами, асистентами вчителя та психологами при розробці корекційних програм та застосуванні відповідних методів у роботі з молодшими школярами з порушеннями інтелектуального розвитку.

Методи дослідження: «10 слів», «Запам'ятай фігури», «Ритмічне повторення», «Запам'ятай послідовність», «Мнемічні малюнки».

Апробація результатів дослідження: взято участь у двох конференціях (регіональній та з міжнародною участю) і надруковано 1 наукову працю.

Структура роботи. Кваліфікаційна робота магістра складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел (81 найменування) і додатків. Основний обсяг роботи становить 73 сторінки.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНЕ ВИВЧЕННЯ ПРОБЛЕМИ КОРЕКЦІЇ ПАМ'ЯТІ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ З ПОРУШЕННЯМИ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОГО РОЗВИТКУ ЗАСОБАМИ ДИДАКТИЧНИХ ІГОР

1.1. Особливості пам'яті молодших школярів з порушеннями інтелектуального розвитку

Пам'ять – складова пізнавальної діяльності, основа навчальної діяльності учня, яка забезпечує процеси накопичення, збереження, відтворення та застосування інформації [71]. У молодших школярів пам'ять активно формується та визначає успіх у навчанні, темп засвоєння знань, розвиток мислення і мовлення. В. М. Синьов, М. П. Матвєєва та О. П. Хохліна зауважують, що для дітей із порушеннями інтелектуального розвитку цей процес має специфічні особливості, зумовлені органічними ураженнями мозку, зниженням когнітивної активності та уповільненням темпів формування вищих психічних функцій [68].

Існують різні наукові бачення щодо вивчення порушень пам'яті при інтелектуальних порушеннях. Л. С. Виготський вважав, що первинне інтелектуальне порушення у дітей з інтелектуальними порушеннями призводить до вторинних відхилень у розвитку уваги, пам'яті і мислення [10; 64]. Він зауважував, що дефіцит пам'яті – це не є ізольоване явище, воно тісно пов'язане з загальною незрілістю усієї психічної системи дитини.

Молодші школярі з порушеннями інтелектуального розвитку мають особливості функціонування пам'яті, які виникли через специфіку нервової діяльності учнів, недорозвиток їх аналізаторних систем, сповільнений темп психічних процесів і знижений рівень розвитку узагальнення. В.С. Кобильченко, М.М. Кононова, М.П. Матвєєва, С.П. Миронова, І.М. Омельченко, Н.Г. Пахомова, В.М. Синьов, О.П. Хохліна та ін. зауважують, що пам'ять у молодших школярів з порушеннями інтелектуального розвитку характеризується кількісними та якісними відмінностями [34; 61; 68].

Учні з інтелектуальними порушеннями мають такі особливості пам'яті: недостатній об'єм запам'ятовування, який присутній у зв'язку зі слабкістю мисленнєвого аналізу та синтезу учнів; проблеми засвоєння матеріалу; перевага мимовільної над довільною пам'яттю; неміцні сліди у пам'яті та швидке забування інформації; запам'ятовування залежить від зовнішньої мотивації і емоційного забарвлення навчальної інформації; несформована словесно-логічна пам'ять, проте збережена пам'ять наочно-образна [34].

І.П. Данилюк описує, що учні з інтелектуальними порушеннями мають низьку продуктивність механічної та логічної пам'яті, що відображено в недостатній здібності до довготривалого збереження інформації, важкому формуванні умовних зв'язків та слабкому узагальненні [19].

Молодші школярі з інтелектуальними порушеннями мають такі особливості пам'яті: знижений розвиток довготривалої пам'яті, зменшений обсяг пам'яті і швидкості запам'ятовування, неміцне збереження та неточне відтворення інформації, низьке мимовільне і довільне запам'ятовування, перевага наочної над словесною пам'яттю, незначний обсяг пам'яті, порушення механічної пам'яті. За словами С.П. Миронової, на особливості розвитку пам'яті учнів впливає ступінь їх інтелектуальних порушень [50].

Молодші школярі з інтелектуальними порушеннями володіють низьким рівнем довготривалої пам'яті у зв'язку із недостатнім розумінням навчальної інформації, зі значними порушеннями уваги і мисленнєвих операцій. Великий обсяг матеріалу молодші школярі з порушеннями інтелектуального розвитку одразу забувають після його сприймання. Короткочасна пам'ять також має невеликий об'єм, швидке забування відбувається у перший день, під час двох-трьох тижнів діти майже все забувають. Учні часто при відтворенні помилково включають елементи, що є досить стійкі та повторюються при наступному відтворенні досить часто. У молодших школярів з порушеннями інтелектуального розвитку нестійкість та знижений об'єм пам'яті, її недостатня довільність, труднощі при збереженні та відтворенні матеріалу. Ці

характеристики ускладнюють процес навчання та соціальну адаптацію дітей [34; 61; 71].

М.М. Кононова і Н.Г. Пахомова звернули увагу, що об'єм пам'яті у молодших школярів з порушеннями інтелектуального розвитку є меншим, ніж у їх однолітків з типовим розвитком [61]. У молодших школярів з порушеннями інтелектуального розвитку об'єм пам'яті дорівнює 3 одиниці, а у молодших школярів із типовим розвитком – 7. Учні абстрактний матеріал запам'ятовують гірше. Знайомі слова діти запам'ятовують значно менше, ніж зображення відповідних предметів. Але картинки молодшим школярам з порушеннями інтелектуального розвитку складніше запам'ятати, ніж групу реальних предметів.

Точність і міцність запам'ятовування молодшими школярами з порушеннями інтелектуального розвитку словесного і наочного матеріалу є досить низькою. Відтворюючи навчальний матеріал, учні допускають багато помилок, замінюють складові єдиного цілого, не дотримуються послідовності та причинно-наслідкових зв'язків у висловлюваннях, учні при повторенні слів додають власні слова, опираючись на свої випадкові асоціації. Найбільша кількість спотворень в учнів з підвищеним рівнем збудливості. Сповільнені учні запам'ятовують матеріал меншого об'єму, але кількість доданих слів незначна [61].

За дослідженнями І. Ю. Ужченко, в учнів з порушеннями інтелектуального розвитку процес гальмування при повторенні інформації відбувається швидше, ніж в учнів з типовим розвитком [76]. У дітей з порушеннями інтелектуального розвитку побудова нервових зв'язків при загальмованій корі є досить ускладненим, чи недоступним. У зв'язку з цим у спеціальних закладах загальної середньої освіти повторення навчальної інформації є досить важливим.

Молодші школярі з порушеннями інтелектуального розвитку не використовують мимовільне запам'ятовування опираючись на свою зацікавленість та увагу. Емоційні частини тексту учні запам'ятовують найкраще, навіть не знаючи змісту основного тексту. На ефективність мимовільної пам'яті

в дітей впливає зміст діяльності, яку вони виконують. Якщо діяльність є активна, то результати запам'ятовування є вищими, ніж при пасивній діяльності. Молодші школярі з порушеннями інтелектуального розвитку часто роблять помилки при відтворенні навчального матеріалу, незважаючи на повторне його прослуховування. Одноманітні і багаторазові повторення учнів суттєво не впливають на їх мнемічну діяльність. Значимим є повторення, яке пов'язує новий і вже відомий матеріал [63].

За словами М.М. Кононової та Н.Г. Пахомової молодші школярі з інтелектуальними порушеннями проявляють розгубленість та стурбованість, дізнавшись, що їм потрібно щось запам'ятати. Їх результати при цілеспрямованому запам'ятовуванні є нижчими, ніж при мимовільному запам'ятовуванні [61].

І. Ю. Ужченко описує, що при повторенні матеріалу учні з інтелектуальними порушеннями, на відміну від учнів з типовим розвитком, не перевіряють себе та не зосереджують увагу на інформації, яку запам'ятали погано. Учні повторюють багаторазово матеріал від його початку до кінця, але не виявляють, яка інформація є краще засвоєною, а яка гірше, впізнавання учні з інтелектуальними порушеннями сприймають як запам'ятовування [76].

В. М. Синьов, М. П. Матвєєва, О. П. Хохліна описують, що пам'ять у молодших школярів з порушеннями інтелектуального розвитку є сповільнена, їм властива слабкість запам'ятовування, швидкість при забуванні, неточність відтворення, епізодичне забування, складне пригадування [68]. Таким дітям потрібно значно більше часу на запам'ятовування нового матеріалу, ніж молодшим школярам з типовим розвитком. Учні з порушеннями інтелектуального розвитку більше запам'ятовують випадкові зовнішні риси, тоді як внутрішні взаємозв'язки діти розуміють та запам'ятовують проблематично. У молодших школярів з порушеннями інтелектуального розвитку пізніше, ніж в учнів з типовим розвитком, розвивається довільне запам'ятовування. Через неусвідомлення взаємозв'язку подій відтворення має хаотичний та безсистемний зміст. Найбільше проблем викликає через відтворення вербальної інформації, оскільки опосередкована словесно-логічна пам'ять є малодоступною. Постійне

забування молодших школярів з порушеннями інтелектуального розвитку свідчить про їх виснаження та гальмування у корі головного мозку. За словами В. М. Синьова, М. П. Матвєєвої, О. П. Хохліної, найбільш слабо розвиненим є опосередковане смислове запам'ятовування, хоча механічна пам'ять є збереженою, а інколи, і непогано сформованою [68, с. 359].

І. Ю. Ужченко зауважує, що із 10 слів молодші школярі з типовим розвитком засвоюють 6-8 слів, а для запам'ятовування усіх слів їм потрібно 2-3 рази повторити. Тоді як молодші школярі з порушеннями інтелектуального розвитку з першого разу запам'ятовують 3-5 слів, а щоб відтворити весь ряд потрібно 4 та більше разів повторити [76]. Разом з тим, багаторазове повторення слів не покращує якість пам'яті. Учні однаково повторюють однакову кількість слів.

Отже, психологічними характеристиками пам'яті молодших школярів з порушеннями інтелектуального розвитку є:

1. Недостатній об'єм пам'яті у молодших школярів з порушеннями інтелектуального розвитку.

Молодші школярі з порушеннями інтелектуального розвитку мають досить знижений об'єм короткочасної пам'яті, вони можуть згадати 2–3 компоненти, а не 5–6, як нормотипові однолітки. На думку В.М. Синьова, це спричинено зниженими здібностями в утриманні інформації і слабким формуванням послідовних зв'язків [68]. Дослідження В.М. Синьова свідчать, що об'єм короткочасної пам'яті у молодших школярів з порушеннями інтелектуального розвитку є зниженим на 30–40% [68].

2. Низька концентрація і стійкість запам'ятовування у молодших школярів з порушеннями інтелектуального розвитку.

Сліди пам'яті згасають швидко, а відтворення в учнів фрагментарне. Це викликає труднощі у молодших школярів з порушеннями інтелектуального розвитку при виконанні завдань, що вимагають збереження інструкції кілька хвилин [71]. І.В. Мартиненко описала, що пам'ять учнів розривається, тобто

вони запам'ятовують певні елементи, проте не можуть відобразити між ними логічний зв'язок [47].

3. Переважання мимовільної над довільною пам'яттю у молодших школярів з порушеннями інтелектуального розвитку.

Як зауважили А.А. Колупаєва [35] і І.В. Мартиненко [47], у молодших школярів з інтелектуальними порушеннями мимовільне запам'ятовування є відносно збереженим, проте довільне формується досить повільно, хоча є і провідним у молодших школярів з типовим розвитком. Через незрілість довільної регуляції процеси пам'яті відбуваються спонтанно, без усвідомлення цілі. Тільки спеціально організована діяльність сприяє зміни пам'яті на довільний процес [35].

4. Труднощі логічного і словесно-сміслового запам'ятовування в молодших школярів з порушеннями інтелектуального розвитку.

Учні з інтелектуальними порушеннями погано засвоюють абстрактний чи словесний матеріал, що вимагає аналітико-синтетичну діяльність. Їм краще вдається працювати з наочністю, проте навіть тоді навчальний матеріал недовго зберігається [72]. Молодші школярі з інтелектуальними порушеннями більше запам'ятовують наочний матеріал, а не словесні інструкції. Як зауважив В.М. Синьов, зорові образи у них теж швидко згасають без повторів [68].

5. Порушення відтворення матеріалу у молодших школярів з порушеннями інтелектуального розвитку.

Відтворення навчальної інформації у молодших школярів з інтелектуальними порушеннями є повільним та неточним [12]. Учні нерідко домислюють події чи змішують деталі, що називається конфабуляцією. Актуалізація інформації в пам'яті відбуваються досить повільно, а відтворення часто є викривленим, неповним, чи неточним.

6. Залежність процесу запам'ятовування від емоційних чинників молодших школярів з порушеннями інтелектуального розвитку.

Пам'ять учнів з інтелектуальними порушеннями підвищується при емоційній зацікавленості. Тому ефективному засвоєнню інформації сприятимуть ігрові методи роботи [75].

Для молодших школярів з інтелектуальними порушеннями властива знижена інтенсивність при фіксації матеріалу, досить повільне формування механізмів пам'яті, проблеми при утриманні черговості у подіях [19; 72].

Основними особливостями пам'яті молодших школярів з порушеннями інтелектуального розвитку є:

- обмежений обсяг запам'ятовування, який зумовлено слабкістю процесів аналізу і синтезу, учням важко запам'ятати значну кількість інформації;

- перевага мимовільного запам'ятовування над довільним, мимовільне запам'ятовування, що не передбачає спеціальних зусиль, випереджає довільне запам'ятовування, що вимагає усвідомлених зусиль та спеціальних прийомів, учні не знають як застосувати ефективні мнемонічні прийоми (узагальнення або групування);

- труднощі при застосуванні прийомів осмислення матеріалу;

- нестійкість пам'яті, слабка міцність пам'яті, швидке забування навіть щойно засвоєного матеріалу;

- недостатня сформованість словесно-логічної пам'яті за відносної збереженості наочно-образної пам'яті;

- низька точність пам'яті, відтворення матеріалу є неточним та спотвореним;

- застосування найпростішого способу запам'ятовування (переказ), що є недостатнім для розуміння ускладненого матеріалу;

- залежність результатів запам'ятовування від зовнішньої мотивації учня до запам'ятовування і емоційне забарвлення процесу [34; 61; 68].

Отже, для пам'яті молодших школярів з інтелектуальними порушеннями властиві такі характеристики: невеликий об'єм, мимовільність і нестійкість, фрагментарність, низька точність, переважання мимовільної пам'яті над довільною. В учнів ускладнена довільна увага, що сповільнює концентрацію на

завданні і переключенні учня на різні види діяльності. Ці особливості пам'яті зумовлюють потребу у застосуванні відповідних корекційних методів і один із найефективніших є дидактична гра. Вона активізуватиме процеси запам'ятовування і стимулюватиме розвиток відповідних видів пам'яті (слухової, зорової, образної, моторної та ін.).

1.2. Дидактична гра як засіб корекції пам'яті

У молодших школярів з інтелектуальними порушеннями пам'ять характеризується недорозвитком, тому корекція пам'яті у дітей є досить важливою. І.Ю. Ужченко зауважує, що завданням корекції пам'яті є формування раціональних прийомів запам'ятовування та відтворення, розвиток довільності цих процесів, підпорядкування пам'яті мисленню [76]. На думку С.П. Миронової, для корекції пам'яті молодших школярів з інтелектуальними порушеннями важливо підбирати мінімальну кількість нових понять на уроці; ділити матеріал на частини; стимулювати вільний виклад навчального матеріалу; формувати вміння застосовувати інформацію у різноманітних ситуаціях; встановлювати логічні зв'язки та взаємозалежності між новим та знайомим; аналізувати і виділяти основні питання для встановлення їх взаємозв'язку з іншими складовими матеріалу; ставити питання, що активізують пізнавальну діяльність учнів; застосовувати правила, що відпочинок допомагає відновити матеріал, тоді як часте повторення перевтомлює учня та призводить до забування; подавати матеріал разом з поглибленим аналізом, виправленням помилок, узагальненням та систематизацією; повторювати потрібно з кількома варіантами; застосовувати оптимальні прийоми запам'ятовування; використовувати різні аналізаторні системи; організувати закріплення на основі наочно-образної, емоційної пам'яті, рухаючись до словесно-логічного запам'ятовування [50, с. 102-103].

Ефективним засобом корекції пам'яті учнів є гра. Виникнення гри пов'язане із розвитком суспільства та зміною становища дитини у суспільних стосунках. Соціальною природою гри є її історичний характер та творчість у сюжетно-рольових іграх, що відображають соціальні стосунки людей. Під час

ігор діти повторюють дорослу поведінку, позитивні і негативні сторони у їхньому житті. Дитина відображає під час гри стосунки дорослих, явища життя, що стає умовою пізнання оточуючої дійсності, бажання брати участь в дорослому житті.

Феномен дидактичної гри вивчали: К. Ушинський, який звернув увагу на природність гри для навчання; С. Леві, Ж. Піаже вивчали гру як механізм розвитку. Ф. Фребель систематизував ігрові матеріали; М. Монтесорі запропонувала дидактичні ігрові матеріали з метою вдосконалення сенсорних відчуттів;

Гра у дошкільному віці є провідним видом діяльності, а у молодшому шкільному – підґрунтям для формування навчальної діяльності. У молодшого школяра гра не зникає, а набуває інших форм вираження. У грі зароджуються нові та прогресивні види діяльності і формуються вміння співпрацювати у колективі, довільно і творчо здійснювати самоконтроль. А.В. Антонюк зауважує, що зміст ігор підживлюють інші продуктивні види діяльності (наприклад, навчальна), завдяки чому розширюється життєвий досвід дітей [3].

В освітньому процесі гра є не лише засобом виховання, але і формою організації навчання (дидактична гра). В освітньому процесі застосовують такі форми ігрової діяльності: дидактична гра, ігровий прийом, ігрова ситуація та ігрова вправа [19].

Ю.М. Косенко висловлює думку, що дидактична гра є видом навчальної діяльності, що поєднує ігрову форму із конкретними пізнавальними завданнями [37]. Дидактична гра дозволяє учням навчатися, застосовувати знання і навички в ігровій формі, що стимулює пізнавальну діяльність учнів і їх інтерес до навчання.

Дидактична гра є особливим видом навчальної діяльності, що поєднує компоненти гри із освітнім змістом, що передбачає засвоєння знань, умінь та навичок у невимушеній, емоційно позитивній та цікавій формі. Дидактичні ігри розвивають розумову діяльність, розширюють уяву учнів, сприяють закріпленню та застосуванню знань, що одержані на заняттях і у повсякденному

житті. Дидактична гра є видом навчальної діяльності, що поєднує структуру гри із чітко визначеною педагогічною метою.

Дидактичне завдання у грі визначається відповідно програмованого змісту та завдань. Ігровий зміст є обов'язковим компонентом, який часто відображається через назву гри. Дидактична гра – це групова вправа для вироблення оптимальних рішень, використання методів та прийомів у штучно створених умовах, які відтворюють реальну обстановку.

Ключові характеристики дидактичної гри, на думку О.В. Антонюк, І.П. Данилюк такі:

- навчальна спрямованість дидактичної гри: гра має чітко визначену пізнавальну мету, яка спрямована на формування і вдосконалення знань, умінь та навичок учнів;
- ігрова діяльність: учні грають у гру за відповідними правилами, що перетворює процес навчання на цікавий і невимушений;
- особистісний розвиток: дидактична гра розвиває пам'ять, спостережливість, уяву, мовлення, мислення і ін.;
- інтерактивний метод у грі: це інтерактивне навчання, що передбачає активну взаємодію між учнями і педагогом [3; 19].

Існують декілька класифікацій дидактичних ігор:

За змістом: ігри словесні, ігри для сенсорного виховання, ігри для формування математичних уявлень та ін.

За структурою: ігри-загадки, ігри-доручення («Склади», «Знайди»), ігри-подорожі.

За матеріалом: настільні ігри, словесні, ігри з предметами (кубики, природний матеріал). Наприклад: гра-лото «Коли це буває?» для ознайомлення з порами року або гра «Добре – погано» для розпізнавання вчинків [3; 19].

М.П. Дембовська зауважує, що кожна дидактична гра повинна мати такі структурні компоненти:

Структура дидактичної гри включає, на думку О.М. Гаврилової:

- ігровий задум, що розвиває навчальну мотивацію;

- правила гри, що організовують діяльність учня;
- ігрові дії, що формують практичні уміння;
- результат або ігровий ефект, який забезпечує емоційне підкріплення діяльності [12].

У грі в учня формується мотив, що полягає в ефективному виконанні своєї ігрової ролі.

Правила у дидактичній грі учні сприймають як умову, що підтримує ігровий зміст, їхнє невиконання руйнує гру, робить її нецікавою. Правила дисциплінують учнів, формують у них терпіння, впливають на розв'язання дидактичного завдання, спрямовують увагу на виконання конкретного програмного завдання навчального предмета.

Дидактична гра забезпечує емоційно позитивну атмосферу, знижує напруження та страх помилитися, що особливо важливо для учнів з інтелектуальними порушеннями. Вона сприяє підвищенню активності, мотивації до навчання, формує довільність психічних процесів і здатність до самоконтролю. Через гру дитина засвоює навчальний матеріал природно, не відчуючи перевантаження.

Гра – це зона найближчого розвитку дитини, де удосконалюються пізнавальні функції. Тобто, дидактична гра – це форма організації освітнього процесу, та потужний корекційно-розвивальний інструмент, що удосконалює пам'ять, увагу, мислення і мовлення.

А.А. Колупаєва [35], О.М. Таранченко [35], В.В. Тарасун [72], В.М. Синьов [68] та ін. висловлюють думку, що гра є ключовим засобом розвитку пізнавальних процесів.

Ю.М. Косенко довів роль дидактичних ігор в освітньому процесі, зауважуючи, що ігри – це природний спосіб пізнання для учнів, їх застосування підвищує мотивацію учнів, формує позитивне ставлення до навчання і розвитку особистісних якостей [37].

Ю. Соловей довела роль дидактичних ігор для розвитку інтересу до навчання [70]. На її думку, гра – це найбільш природна та приваблива діяльність

для молодших школярів. Під час гри учень не помічає, що він вчиться, і має задоволення від навчальної діяльності. Це підвищує навчальний інтерес, тому що учень сприймає навчання не обов'язком, а захоплюючою грою. В. Сухомлинський вважав, що без гри в учня немає повноцінного пізнавального розвитку. У грі розвивається пам'ять, увага, увага, індивідуальні здібності учнів.

Ознаками дидактичної гри є, за словами О.В. Антонюк, А.В. Бобер, Ю.Д. Бойчук; І.П. Данилюк, В.А. Крутій:

1. Дидактична мета, що розвиває пізнавальні функції (пам'ять, увагу, мислення).
2. Ігровий задум, що допомагає емоційній включеності учня в гру та підвищує їх мотивацію до навчання.
3. Правила, що формують довільну саморегуляцію.
4. Ігрові дії, що активізують в учня когнітивні функції [3; 6; 7; 19; 40].
5. Гра є активною формою пізнання оточуючої дійсності, на думку С.В. Агафонові [1, с. 299].
6. Гра є свідомою та цілеспрямованою діяльністю [1].
7. Гра зумовлюється віковими особливостями дитини.

С.В. Агафонова зауважує, що крім загальних ознак, гра має також специфічні ознаки, що властиві лише для гри:

- гра – це вільна, самостійна діяльність, що виконується за особистим бажанням учня;
- у грі наявна творча основа;
- гра є емоційно насиченою [1, с. 300].

Дидактичні ігри є ефективним корекційним засобом, оскільки:

1. Гра розвиває усі види пам'яті. І.П. Данилюк висловлює думку, що під час дидактичної гри одночасно сполучаються слухові, зорові, моторні та емоційні компоненти пам'яті, які підвищують ефективність корекції [19].
2. Під час дидактичної гри активізуються кілька аналізаторів: слуховий, зоровий, нюховий та кінестетичний канали. Така взаємодія покращує процес запам'ятовування.

3. Гра підвищує рівень довільності в учнів. Наявність правил у грі примушують учнів утримувати у пам'яті відповідну інструкцію та здійснювати самоконтроль, що є основою довірливої саморегуляції. Правила у грі є як засіб формування довірливості у поведінці, оскільки учень зосереджується, утримує у пам'яті інструкції, контролює власні дії. С.А. Агафонова зауважує, що під час ігрових завдань для учня створюються умови для усвідомлення його діяльності (пригадування та запам'ятовування, виділення та застосування соціальної функції контролю та ін.), що призводить до розуміння значення діяльності та самоконтролю [1, с. 300].

4. Гра дозволяє багаторазово повторювати дії. Повторення – це ключовий механізм у розвитку пам'яті, а через гру воно не втомлює учня. Для успішного запам'ятовування потрібне багаторазове повторення. На думку А.А. Колупаєвої, ігрова форма допомагає непомітно для учнів виконати повторення без перевтоми дітей [35].

5. Гра підвищує рівень мотивації учня. І.П. Данилюк зауважує, що дидактична гра підвищує внутрішню мотивацію до навчальної діяльності [19]. Гра стимулює інтерес до пізнавальної діяльності, створює позитивний емоційний фон. За словами І.В. Мартиненко, учні більше запам'ятовують інформацію, що подається в цікавій формі [47].

6. Соціалізуючий аспект гри. Завдяки дидактичній грі забезпечується взаємодія між учнями, діти навчаються дотримуватися правил, розвивають навички комунікації.

Дидактичні ігри мають значний вплив на корекцію відповідних порушень. Наприклад, дидактичні ігри можуть:

- 1) активізувати пізнавальні процеси: ігри активізують та стимулюють всі когнітивні функції, включно із пам'яттю, в доступній і цікавій формі;
- 2) забезпечити емоційний комфорт: позитивні емоції, що виникають у грі, пришвидшують процес засвоєння певної інформації та створення спогадів.
- 3) розвивати увагу і концентрацію: дидактичні ігри розвивають увагу, що є основним при формуванні міцної пам'яті.

Важливо підбирати ігри залежно від вікових особливостей і індивідуальних потреб дитини. Дидактичні ігри є різними: ігри із предметами (іграшками, з природним матеріалом), настільні ігри («Меморі»), словесні ігри.

Дидактична гра є організованою ігровою діяльністю, спрямованою на досягнення конкретної навчальної або корекційної мети. У педагогіці її розглядали такі класики, як Ф. Фребель, М. Монтессорі, К. Ушинський, які підкреслювали, що гра має особливе значення для формування пізнавальної активності дитини.

Для корекції пам'яті важливе значення мають ігри, що передбачають повторення, відтворення, порівняння, добір і запам'ятовування матеріалу. Наприклад:

- ігри для розвитку слухової пам'яті («Хто що почув?», «Повтори послідовність» та ін.);
- ігри для зорової пам'яті («Запам'ятай картинку», «Запам'ятай і намалюй», «Чого не стало?» та ін.);
- ігри на асоціативне запам'ятовування («Знайди пару», «Меморі», «Що з чим пов'язане?», «Пори року» та ін.).

Дидактична гра «Запам'ятай і намалюй»: педагог показує короткий час декілька геометричних фігур чи об'єктів, а учні повинні відтворити об'єкти, які запам'ятали.

Дидактична гра «Меморі»: учні по черзі відкривають по 2 картки із однаковими зображеннями. Потрібно знайти усі пари зображень. Гра розвиває зорову пам'ять і уважність.

Дидактична гра «Пори року»: гра допомагає повторити знання про пори року і їх явища. Застосовується метод мнемотехніки, який допомагає запам'ятовуванню.

Педагог може підбирати вправи залежно від того, яку якість він розвиває. Наприклад:

- вправи для розвитку зорової пам'яті (ігри з картинками та парними зображеннями, серії предметів);

- вправи для розвитку слухової пам'яті (ігри для повторення ритму і послідовності слів);
- вправи для розвитку моторної пам'яті (рухливі ігри зі мною положення тіла);
- вправи для розвитку емоційної пам'яті (сюжетні та рольові ігри).

Отже, дидактична гра – це ефективний засіб розвитку пам'яті, що об'єднує педагогічний вплив з мотиваційною, емоційною і практичною активністю учня.

1.3. Значення гри у розвитку дітей з інтелектуальними порушеннями

Дидактична гра – це найефективніший метод корекції психофізичних порушень у дітей. Гра відіграє вагомую роль в корекційному навчанні. Під час гри виникає навчання, що передбачає провідну діяльність у молодших школярів. Корекційна педагогіка наголошує на значенні поєднання гри із навчальною діяльністю дитини.

Через органічне ураження мозку діти з інтелектуальними порушеннями мають проблеми у становленні ігрової діяльності. За словами С.В. Агафонові, без спеціального навчання провідною діяльністю дитини з порушеннями інтелектуального розвитку до кінця дошкільного віку залишається предметна, а не ігрова [1, с. 301]. Гра дітей з інтелектуальними порушеннями стереотипна, формальна, без задуму та елементів сюжету. Діти не застосовують замітники предметів, не здатні замінювати дії з предметами, супроводжувати дію мовленням [1].

Учні з інтелектуальними порушеннями мають низький рівень розвитку пам'яті, мовлення, недорозвиток мисленнєвих операцій, порушення уваги та сприймання. Значні проблеми учні мають при розповіді за сюжетними малюнками, чи за спостереженнями, переказі почутого. Ці труднощі можна корегувати при застосуванні дидактичних ігор, коли педагог створює емоційно сприятливі умови для індивідуального спілкування та корекції когнітивних порушень. А.М. Зуб зауважує, що систематична корекція учнів з інтелектуальними порушеннями під час гри сприяє їх розвитку [29, с. 274].

С.П. Миронова висловлює думку, що «корекційно-розвивальна спрямованість методів навчання є найсуттєвішою відмінністю методів спеціальної дидактики, тобто будь-який метод чи прийом повинен розв'язувати корекційну мету» [50, с. 99]. Корекція пізнавальних процесів учнів з інтелектуальними порушеннями можлива при застосуванні дидактичних ігор.

Проблема використання дидактичних ігор у корекційній роботі з дітьми з порушеннями інтелектуального розвитку досліджували: С.В. Агафонова [1], О.В. Антонюк [3], А. Бобер [6], І.В. Гладченко [15], М.П. Дембовська [21], Н.А. Деркач [23], Т.О. Докучина [25], А.М. Зуб [29], Ю.М. Косенко [37], Н.Ю. Литвиненко [45], В.П. Орлова [8], О.С. Різник [65], С.В. Трикоз [74; 75] та ін.

С.В. Агафонова зауважила, що загальна психофізіологічна незрілість дітей з порушеннями інтелектуального розвитку спричиняє несформованість сенсорно-рухової координації, що складають основу для виникнення ігрової діяльності дитини [1, с. 300].

В.М. Синьов вважав, що ігрова діяльність забезпечує природню потребу учнів з порушеннями інтелектуального розвитку у предметній і практичній взаємодії із оточуючим [68]. Під час гри реалізуються: зовнішні дії (зовнішні маніпуляції), внутрішні дії (думки) та символічні дії (уявні ситуації).

І.П. Данилюк зауважила, що у дітей з інтелектуальними порушеннями гра – це діяльність, що забезпечує поєднання пізнавальних та поведінкових компонентів, що робить її значимою в корекційній діяльності [19].

У спеціальній педагогіці дидактична гра має вагоме значення, оскільки вона є засобом корекції пізнавальних функцій. В. Синьов зазначав, що ігрова діяльність допомагає активізувати основні пізнавальні процеси і створити умови для формування довільної поведінкової саморегуляції [68]. На думку О. Тарасун, дидактична гра допомагає учням з порушеннями інтелектуального розвитку наблизитися до рівня розвитку однолітків з нормотиповим розвитком, тому що вона розвиває мотивацію до навчання, і відповідно, підвищує його ефективність [72].

А.А. Колупаєва висловлює думку, що дидактична гра сприяє компенсації слабкої довільної поведінки учнів з порушеннями інтелектуального розвитку та їх низької навчальної мотивації через емоційний вплив [35].

Для учнів з порушеннями інтелектуального розвитку гра відіграє значну роль, тому що корегує порушення пізнавальних процесів і формує вищі психічні функції, оптимізує навчання і соціалізацію, формує мотивацію, саморегуляцію та розвиває комунікативні здібності.

Л. Виготський зауважував, що гра позначає для дитини зону найближчого розвитку, в якій учень виконує завдання, що перевершують його можливості у повсякденних умовах [10; 64]. Це є важливим для молодших школярів з інтелектуальними порушеннями, оскільки під час дидактичних ігор вони виявляють більшу активність, ніж при традиційному освітньому процесі. Крім цього, у молодших школярів гра є важливим видом діяльності, який сприяє розвиватися провідному виду – навчальній діяльності.

Тому ефективним корекційним засобом виправлення порушень пам'яті у молодших школярів з інтелектуальними порушеннями є дидактична гра. Дидактичні ігри допомагають учням у цікавій формі запам'ятовувати нові образи та слова. Під час дидактичної гри у молодших школярів з інтелектуальними порушеннями розвиваються соціальні, пізнавальні та емоційні функції.

О. С. Різник у своїй науковій праці розглядає роль дидактичних ігор в роботі з учнями з порушеннями інтелектуального розвитку в початкових класах [65]. О. С. Різник висловлює думку, що гра – це один з основних видів діяльності учнів, що відіграє вагомим значення у їх навчанні та розвитку. Дидактичні ігри сприяють ознайомленню з новими предметами і явищами, закріпленню знань, формуванню навичок; корекції пізнавальних процесів, розвитку пам'яті, уваги, сприймання і відчуття, мислення і мовлення. За словами О.С. Різник, дидактичні ігри мають задовольняти такі вимоги: враховувати індивідуальні і вікові особливості дітей, їх психофізичні порушення; формувати мотивацію і зацікавленість в учнів [65].

А.В. Бобер зауважує, що з метою успішного застосування дидактичних ігор для формування описової лексики молодших школярів з порушеннями інтелектуального розвитку потрібно: підбирати дидактичні ігри, що відповідають рівню психофізичного розвитку молодшого школяра з інтелектуальними порушеннями; враховувати його індивідуальні особливості; використовувати дидактичні ігри разом з іншими методами; постійно контролювати результати навчання учнів [6].

Т.О. Докучина проаналізувала індивідуальний підхід у проведенні дидактичних ігор з учнями з інтелектуальними порушеннями: правила гри та її сюжет повинні враховувати інтелектуальні можливості учня; гра повинна мати відповідний матеріально-технічний інструментарій, наочність застосовується для полегшення розуміння; правила гри повинні пояснюватися чітко і доступно для розуміння учнів; педагог повинен переконатись у розумінні дітьми правил у грі, а при потребі з учнями їх повторити, задати уточнювальні запитання; педагог повинен слідкувати за успішністю виконання завдань і правил у грі, при потребі педагог надає дитині допомогу; при підведенні підсумків гри мотивувати учнів обговорювати результати та висловлювати власні судження; під час гри потрібно стимулювати пізнавальну активність та створювати для учнів ситуації успіху, позитивні емоції [25, с. 61-62].

А.М. Зуб вважає, що активне використання дидактичної гри, як одного з найефективніших засобів роботи з молодшими школярами з порушеннями інтелектуального розвитку з 1 класу, формує в учнів інтерес до навчання, підвищує активність дітей, переключає увагу та сприяє розслабленню. В дидактичній грі учні з інтелектуальними порушеннями самостійно використовують знання в ігрових умовах, це підвищує ефективність пізнавального розвитку [29, с. 138].

Під час дидактичної гри педагог створює умови ефективного запам'ятовування, тому що ігрові дії поєднуються з емоційним піднесенням, а інформація відіграє особистісну роль. Учень з порушеннями інтелектуального розвитку повинен мати віру у власні можливості, в успіх, проявляє ініціативу.

В.П. Орлова зауважує, що дидактичні ігри – це ефективний метод навчання учнів з особливими освітніми потребами, тому що сприяють корекції пізнавальних процесів; формують у дітей знання, вміння і навички з навчальних предметів; дарують позитивні емоції, підвищують пізнавальний інтерес [59]. В.П. Орлова звертає увагу на правильність підбору дидактичних ігор для учнів з особливими освітніми потребами, коли потрібно враховувати вік та пізнавальний рівень розвитку учня, тематику та мету дидактичної гри, наявний дидактичний матеріал до гри [59].

А.А. Колупасва [35], В.М. Синьов [68], В. Тарасун [72] та ін. довели такі функції гри у молодших школярів з порушеннями інтелектуального розвитку:

1. Розвивальна функція.

Дидактична гра допомагає учням перетворити інформацію з навколишнього середовища на враження і таким способом розвиває психічні процеси у молодших школярів з порушеннями інтелектуального розвитку – пам'ять, увагу, мислення, мовлення. Наприклад, ігри для запам'ятовування парних карток чи послідовностей вдосконалюють короткочасну і довільну пам'ять. Ігри «Знайди пару», «Запам'ятай послідовність», «Що зникло?» розвивають зорову пам'ять. Крім цього, гра є ефективним засобом закріплення та вдосконалення набутих знань, умінь та навичок, розвиває довільність поведінки, коли навчаються діяти за відповідними правилами. Саме ці характеристики важливо розвивати у молодших школярів з інтелектуальними порушеннями.

2. Корекційна функція.

Дидактична гра цілеспрямовано впливає на відповідні порушені функції, корегуючи їх. В. Тарасун зауважує, що ігри сприяють стабілізації емоційного стану, корегують самоконтроль та імпульсивність, пізнавальні процеси (мовлення, увагу, мислення та ін.) [72]. З допомогою дидактичних ігор в учнів з інтелектуальними порушеннями ефективно корегується пам'ять.

3. Соціалізуюча функція.

Гра є природним засобом побудови стосунків з ровесниками і дорослими, що сприяє соціалізації учня з інтелектуальними порушеннями. Дидактична гра сприяє ефективній взаємодії з оточенням, вчить розуміти соціальні норми, будувати стосунки у групі. І.В. Мартиненко зауважує, що соціалізуюча функція гри є важливою, оскільки у молодших школярів з порушеннями інтелектуального розвитку є проблеми з комунікацією [47]. Тоді як групові ігри навчають взаємодіяти, взаємопідтримці та самоконтролю, дотримуватися правил.

4. Компенсаторна функція.

Дидактична гра компенсує недорозвиток пізнавальних функцій та навчальної мотивації молодших школярів з порушеннями інтелектуального розвитку. Якщо учневі важко виконати завдання у навчальному вигляді, то він з задоволенням його виконає у вигляді гри. Гра компенсує недорозвиток в учня абстрактного мислення з допомогою образів, предметів та зображень.

5. Емоційно-регуляційна функція.

Дидактична гра дозволяє молодшим школярам з порушеннями інтелектуального розвитку виражати власні емоції, що є значимим для їх емоційного самовираження. Через гру учні отримують позитивні враження, формують здібність до емоційних реакцій та співчуття. Позитивні емоції учнів зменшують тривожність, агресію, дарують емоційне піднесення та радість.

Ці функції дидактичної гри є не лише засобом навчання, але і ефективними інструментами корекції пам'яті і інших когнітивних функцій у молодших школярів з порушеннями інтелектуального розвитку.

О.С. Різник пропонує перелік дидактичних ігор для застосування їх в роботі з дітьми з інтелектуальними порушеннями. Ці ігри спрямовані на розвиток різних пізнавальних процесів, а також на формування навичок самообслуговування, спілкування та соціальної взаємодії [65].

А.М. Зуб описала дидактичні матеріали, що сприяють організації освітнього процесу, де гра є ефективною формою діяльності для молодших школярів з інтелектуальними порушеннями [29, с. 138]. У цих дітей низький

рівень розвитку пізнавальних процесів, тому що їх психіка розвивається через неповноцінність органів чуття і мовлення та обмежену практичну діяльність. На основі особливостей пізнавальної діяльності учнів оптимізувати освітній процес можна з допомогою дидактичних ігор, які застосовуються по-різному: весь урок організовується як гра; гра є структурним елементом уроку; під час уроку декілька разів присутня ігрова ситуація.

В.П. Орлова запропонувала збірник дидактичних ігор для розвитку дітей з особливими освітніми потребами [58]. На думку С. В. Шевченко, систематичне застосування гри в освітньому процесі розвиває пізнавальні процеси (пам'ять, увагу, мислення, уяву) [80]. Під час гри створюються природні умови, щоб учень з порушеннями інтелектуального розвитку успішно запам'ятовував, оскільки ігрові дії відбуваються з позитивними емоціями, інформація у грі набуває особистісного змісту. Дидактична гра враховує індивідуальні та психофізичні особливості кожного молодшого школяра з порушеннями інтелектуального розвитку, забезпечує до учнів диференційований підхід, розвиває самостійність і впевненість в своїх силах. Дидактична гра – це провідний засіб педагогічної корекції учнів з порушеннями інтелектуального розвитку. Застосування дидактичних ігор з молодшими школярами з інтелектуальними порушеннями – це оптимальний шлях для корекції їх пам'яті, підвищення рівня розвитку їх пізнавальних процесів та навчальної мотивації.

А.В. Бобер доведено ефективність застосування дидактичних ігор для формування описової лексики у молодших школярів з інтелектуальними порушеннями [6, с. 5]. Обґрунтовано, що дидактичні ігри допомагають збільшити обсяг описової лексики в учнів, і застосовувати її більш доречно і точно. За дослідженнями А.В. Бобер, дидактичні ігри активізують пізнавальні процеси, стимулюють навчальний інтерес і можуть бути застосовані для формування описової лексики в учнів з різним рівнем порушень інтелектуального розвитку.

Л.С. Виготський висловив думку, що під час гри розвиваються вищі психічні функції, тому що гра вибудовує зону найближчого розвитку дитини. В

учнів з інтелектуальними порушеннями гра оптимізує їх можливості з допомогою доступних дій, простих правил і впливу на емоції [10; 64].

Наукові дослідження А.А. Колупаєвої, М.П. Матвєєвої, С.П. Миронової, В.М. Синьова, О.П. Хохліної свідчать, що учні з інтелектуальними порушеннями швидко втрачають інтерес до навчальних одноманітних завдань, їм потрібні прості та чіткі інструкції і правила, вони краще розуміють предметні дії, ніж у символічні, у них є проблеми при утриманні поетапності у грі, проте учні одразу включаються у гру при емоційній підтримці [36; 49; 50; 68].

Ю.С. Приян вивчала особливості запам'ятовування учнями з інтелектуальними порушеннями та їх відтворення групи слів, застосувавши різноманітні додаткові прийоми: складання зі словами речень, класифікацію, позначення слів схематичними і символічними зображеннями (пиктограмами). За результатами, найбільш продуктивними виявилися пиктограми, що стимулювали творчість, зацікавленість, активізували мисленнєві операції і уяву учнів. Цей метод запам'ятовування застосували на уроках, педагог пропонував під час вивчення нової теми робити учням схематичні малюнки, які при відтворенні інформації полегшували пригадування. Дидактична гра з пиктограмами стала зовнішньою опорою, яка сприяла корекції пам'яті [76].

Отже, дидактична гра є ефективним засобом корекції пам'яті, сприяє розвитку мовлення, уваги, мислення, вдосконалює соціальні уміння та емоційний інтелект, тобто сфери, що суттєво недорозвинені у молодших школярів з порушеннями інтелектуального розвитку. Дидактична гра є засобом довільної саморегуляції, оскільки учень вчиться контролювати власні дії відповідно до правил у грі, що оптимізує освітній процес, формує навчальну мотивацію.

Висновки до розділу 1

Пам'ять – одна з провідних пізнавальних функцій, що тісно пов'язана з мисленням, увагою і мовленням. У молодших школярів з порушеннями інтелектуального розвитку пам'ять має особливості, що обумовлені органічним

пошкодженням мозку, зниженою когнітивною активністю і сповільненим темпом у формуванні вищих психічних функцій.

У молодших школярів з порушеннями інтелектуального розвитку пам'ять має обмежений об'єм, переважання мимовільного запам'ятовування, низьку стійкість, проблеми довільного відтворення інформації, перевага мимовільної пам'яті, швидке забування матеріалу, несформованість словесно-логічної пам'яті, але збереженість наочно-образної пам'яті, процес запам'ятовування в учнів залежить від зовнішньої мотивації та емоційного забарвлення матеріалу.

Дидактична гра є ефективним засобом корекції пам'яті та формування довільних прийомів запам'ятовування. Навчальний матеріал дидактичної гри поєднаний з ігровою мотивацією, яка підтримує пізнавальний інтерес, зменшує тривожність, підвищує мотивацію до навчання.

Дидактична гра ефективно корегує пам'ять молодших школярів з порушеннями інтелектуального розвитку. Дидактична гра є однією з основних діяльностей молодших школярів на основі якої формуються пізнавальні процеси, вдосконалюються соціальні уміння і емоційний інтелект, довільна саморегуляція, навчальна мотивація молодших школярів з порушеннями інтелектуального розвитку. При застосуванні дидактичної гри як корекційного засобу педагогу важливо враховувати індивідуальні та психофізичні особливості учнів, застосовувати диференційований підхід.

РОЗДІЛ 2

ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ КОРЕКЦІЇ ПАМ'ЯТІ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ З ПОРУШЕННЯМИ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОГО РОЗВИТКУ ЗАСОБАМИ ДИДАКТИЧНИХ ІГОР

2.1. Методика вивчення рівня розвитку пам'яті учнів з інтелектуальними порушеннями

Експериментальне дослідження проводилося на базі спеціального закладу загальної середньої освіти для дітей з інтелектуальними порушеннями. У експериментальному дослідженні взяли участь 12 учнів з інтелектуальними порушеннями легкого ступеня 3-4 класів (віком 9-10 років), які поділені на:

- експериментальну групу (ЕГ) – 6 молодших школярів з інтелектуальними порушеннями, з якими проводилась корекційна програма із застосуванням дидактичних ігор;
- контрольну групу (КГ) – 6 учнів з інтелектуальними порушеннями, які навчались за навчальною програмою без спеціальних ігрових вправ.

Експериментальне дослідження складалося з двох етапів:

1. Констатувальний етап. Мета – діагностика рівня розвитку різних видів пам'яті: зорової, слухової; короткочасної та довільної; логічної та образної.
2. Формувальний етап. Мета – корекція пам'яті молодших школярів з інтелектуальними порушеннями засобами дидактичних ігор.

Методики діагностики: «10 слів», «Запам'ятай фігури», «Ритмічне повторення», «Запам'ятай послідовність», «Мнемічні малюнки» (за Л. Венгером).

Діагностика проводилася протягом місяця, у класі учнів як звичному для них освітньому середовищі. Це допомогло зменшити ситуативну тривожність учнів і уникнути емоційного напруження. Кожен учень проходив методики діагностики індивідуально. Тривалість одного діагностичного заняття з одним учнем тривала орієнтовно 30 хвилин.

Для діагностики рівня розвитку різних видів пам'яті використано такі психологічні методики, які рекомендовано для молодших школярів з інтелектуальними порушеннями [35; 68]:

Методика 1. «10 слів» (А. Лурія)

Мета: діагностика словесно-логічної короткочасної і довільної пам'яті молодших школярів з інтелектуальними порушеннями.

Хід дослідження:

Учневі зачитують 10 простих слів, які він повинен повторити. Повторення відбувається 5 разів.

Будинок. Молоко. Сонце. Стіл. Ворона. Сніг. Годинник. Вікно. Олівець. Книжка.

Інструкція: «Я назву зараз тобі декілька слів, а ти уважно послухай, постарайся їх запам'ятати, а потім їх повториш».

Процедура виконання:

Слова зачитують в повільному темпі (1 слово в секунду). Весь набір слів читають одноразово та виразно. Потім слова відразу повторюються учнем. Порядок повторення не має значення. Фіксується кількість вірно відтворених слів.

Обробка результатів:

За кожне вірно відтворене слово ставиться 1 бал. Зміни у словах є помилкою (сонце – сонечко).

Рівні оцінки результатів:

1-й рівень – 10-9 вірно відтворених слів (балів);

2-й рівень – 8-7;

3-й рівень – 6-5;

4-й рівень – 4-3;

5-й рівень – 2 і менше.

Результати аналізуються за такими показниками:

- кількість відтворюваних слів;
- динаміка запам'ятовування;

- помилки, додавання, перестановки слів.

Інтерпретація результатів:

Нормою для молодших школярів з типовим розвитком: 5–6 слів після 4–5 повторень. Молодші школярі з інтелектуальними порушеннями у більшості випадків відтворюють 2–3 слова.

Методика 2. «Запам'ятай фігури»

Мета: діагностика зорової пам'яті.

Хід дослідження:

Учневі протягом 1 хвилини показують картку із 6 геометричними фігурами. Потім дитині пропонують відтворити фігур з набору.

Оцінка результатів:

Результати аналізуються за такими показниками:

- точність вибору фігур;
- кількість вірно відтворених фігур;
- час виконання завдання.

Методика 3. «Ритмічне повторення»

Мета: діагностика слухової пам'яті.

Хід дослідження:

Учневі відстукують ритм – п'ять ударів у відповідній послідовності та ритмі, і учень повинен їх відтворити.

Методика 4. «Запам'ятай послідовність»

Мета: діагностика довільної пам'яті.

Хід дослідження:

На столі розміщують 5 предметів (олівець, ключ, гумка, іграшка, гудзик).

Учні повинні відтворити послідовність розміщення предметів.

Методика 5. Мнемічні малюнки (за Л. Венгером)

Мета: діагностика образної пам'яті.

Хід дослідження:

Учневі демонструють картинку з 8 об'єктами. Через 30 секунд він повинен назвати елементи, які він запам'ятав.

Отже, для діагностики пам'яті молодших школярів з порушеннями інтелектуального розвитку використано психологічні методики, які рекомендовано для цієї категорії досліджуваних із врахуванням особливостей їх психофізичного розвитку: «10 слів», «Запам'ятай фігури», «Ритмічне повторення», «Запам'ятай послідовність», «Мнемічні малюнки». Метою констатувального етапу дослідження була діагностика рівня розвитку різних видів пам'яті (зорової, слухової; короткочасної та довільної; логічної та образної).

2.2. Результати діагностики рівня розвитку пам'яті учнів з інтелектуальними порушеннями

Під час констатувального експерименту проведено комплекс методик, спрямованих на вивчення особливостей розвитку різних видів пам'яті молодших школярів з порушеннями інтелектуального розвитку.

Загальні результати за результатами методик подано у таблиці 2.1

Таблиця 2.1

Загальні результати рівня розвитку пам'яті молодших школярів з інтелектуальними порушеннями (ЕГ та КГ)

Вид пам'яті	Максимум балів	ЕГ (середній бал)	КГ (середній бал)
Словесна (10 слів)	10	2,5	2,6
Зорова	8	3,0	3,1
Слухова	5	2,1	2,2
Логічна	10	3,2	3,3
Образна (малюнки)	8	3,4	3,5
Довільна (послідовність)	6	2,0	2,1

Отже, обидві групи (експериментальна та контрольна) мали майже однаковий рівень розвитку пам'яті – нижче середнього, що відповідає показникам молодших школярів з інтелектуальними порушеннями.

Проаналізуємо більш детально детальний аналіз результатів виконання кожної методики з урахуванням поведінкових реакцій, особливостей виконання, типових труднощів та характерних помилок дітей з порушеннями інтелектуального розвитку.

1. Результати виконання методики «10 слів»

Результати виконання за методикою оцінювалися за такими показниками:

- об'єм короткочасної словесно-логічної пам'яті;
- здібність учнів довільно запам'ятовувати;
- швидкість запам'ятовування матеріалу в учнів;
- міцність запам'ятовування.

Отже, більшість учнів експериментальної та контрольної груп мали такі особливості при виконанні методики «10 слів»: повільний темп повторення; пропуски у словах; часті перестановки слів; заміна слів близькими за змістом (наприклад, «кіт» на «пес», «ліжко» на «шафа»); інколи учні додавали зайві слова, які не були присутні в списку.

Це свідчить про недостатньо сформовані механізми слухового сприймання в учнів та їх низький рівень довільного самоконтролю. Результати за методикою «10 слів» подано у таблиці 2.2.

Таблиця 2.2

Результати діагностики пам'яті за методикою «10 слів»

Група	Середній показник першого повторення слів	Середній показник п'ятого повторення слів	Динаміка
ЕГ	1,3 слова	2,6 слова	+1,3
КГ	1,4 слова	2,7 слова	+1,3

Отже, за результатами таблиці 2.2, середній показник першого повторення 10 слів в ЕГ склав 1,3 слова, а в КГ – 1,4 слова. Середній показник п'ятого повторення слів в ЕГ склав 2,36 слова, а в КГ – 2,7 слова. Динаміка у двох групах позитивна однакова +1,3.

На основі результатів діагностики можемо зробити такі висновки:

1. Учні у двох групах після повторення слів вп'яте змогли запам'ятали тільки 26-27% з 10 слів, що є властивим для молодших школярів з інтелектуальними порушеннями.

2. При повторенні присутня незначна позитивна динаміка, оскільки при першому запам'ятовуванні було згадано лише 13-14% слів, тоді як при п'ятому повторенні – 26-27% слів. Разом з тим, темп згадування низький, що є ознакою утрудненості при формуванні асоціативних зв'язків.

3. Молодші школярі з інтелектуальними порушеннями демонстрували нестійкість уваги, що в учнів ускладнювало активне запам'ятовування.

2. Результати методики «Запам'ятай фігури»

За результатами методики діагностувався рівень розвитку зорової пам'яті молодших школярів з порушеннями інтелектуального розвитку.

Молодшим школярам демонстрували картку з 6 геометричними фігурами (коло, квадрат, трикутник, прямокутник, ромб, овал). Час показу фігур – 20 секунд. Потім учні повинні обрати фігури із набору і розмістити їх у відповідній послідовності.

Особливостями виконання учнями цієї методики є:

- молодші школярі з порушеннями інтелектуального розвитку у більшості запам'ятовували тільки 2-3 фігури, без врахування їх форм;
- учні підмінювали фігури на ті, які є більш знайомими (наприклад, ромб на квадрат);
- молодші школярі з порушеннями інтелектуального розвитку часто не звертали увагу на порядок розташування фігур, що вказує на низький рівень довільної саморегуляції;

- більшість учнів зосереджували увагу тільки на більших за розміром чи яскравих фігурах, що свідчить про перевагу в них мимовільного запам'ятовування.

Результати за методикою «Запам'ятай фігури» подано у таблиці 2.3.

Таблиця 2.3

Результати діагностики пам'яті за методикою «Запам'ятай фігури»

Показник	Максимум	ЕГ (середній бал)	КГ (середній бал)
Кількість відтворених фігур	4	3,0	3,1
Точність відтворення форми	2	1,4	1,5
Відповідність порядку	2	0,6	0,5

Отже, за результатами діагностики пам'яті за методикою «Запам'ятай фігури» максимальна кількість відтворених фігур – 4, максимальна точність у відтворенні форми фігур – 2, а максимальна кількість відповідності порядку – 2.

Виявлено такі загальні порушення зорової пам'яті за методикою «Запам'ятай фігури»: недостатній обсяг фіксації інформації; неточність учнів у переробці візуальної інформації; домінування в молодших школярів випадкових, мимовільних механізмів.

3. Результати методики «Ритмічне повторення»

За результатами методики діагностувався рівень розвитку слухової пам'яті у молодших школярів з порушеннями інтелектуального розвитку.

Особливостями виконання учнями методики «Ритмічне повторення» є:

- проблеми в учнів при виділенні ритмічного вистукування;
- порушення учнями у відтворенні темпу звуків;
- заміна в учнів послідовності у темпі вистукування;
- імпульсивне вистукування своїх ритмів замість повторення відповідно заданого;

- значний вплив на учнів мали сторонні шуми, що свідчить про низький рівень розвитку стійкості слухової уваги.

Результати діагностики за методикою «Ритмічне повторення» подано у таблиці 2.4.

Таблиця 2.4

Результати діагностики пам'яті за методикою «Ритмічне повторення»

Критерій	Максимальний бал	ЕГ	КГ
Повторення короткого ритму (3 удари)	2	1,1	1,2
Повторення ритму середньої довжини (4 удари)	2	0,7	0,8
Повторення складного ритму (5 ударів)	1	0,3	0,2
Загальний бал	5	2,1	2,2

Отже, за результатами таблиці 2.4, максимальний бал повторення короткого ритму (3 удари) складає 2; у контрольній групі середній бал 1,2, у експериментальній – 1,1.

Максимальний бал повторення середнього ритму (4 удари) складає 2; у контрольній групі середній бал 0,8, у експериментальній – 0,7.

Максимальний бал повторення складного ритму (5 ударів) складає 1; у контрольній групі середній бал 0,2, у експериментальній – 0,3.

Загальні результати в експериментальній групі складає 2,1 з максимальних 5 повторів, в контрольній групі – 2,2.

Варто зауважити, що результати показників слухової пам'яті були найнижчими серед інших видів пам'яті. Це відповідає результатам вчених (В.М. Синьов [68], А.А. Колупаєва [35]), які зауважують, що слухова пам'ять у молодших школярів з інтелектуальними порушеннями є досить вразливою, тому що вимагає високого рівня розвитку довільної саморегуляції, збереження

звукових образів і послідовності слухового відтворення, що розвинене у молодших школярів з інтелектуальними порушеннями на досить низькому рівні.

4. Результати методики «Запам'ятай послідовність»

Методика «Запам'ятай послідовність» проводилась з метою діагностики довільної пам'яті у молодших школярів з інтелектуальними порушеннями.

Учням демонстрували ряд із п'яти різноманітних предметів, що розташовані в певному порядку.

Особливостями виконання цієї вправи стали такі помилки учнів:

- більшість учнів називали тільки 2-3 предмети;
- деякі діти запам'ятали предмети, але не змогли згадати їх послідовність;
- молодші школярі називати об'єкти не за зразком;
- інколи учні називали предмети, яких не було.

Результати діагностики за методикою «Запам'ятай послідовність» подано у таблиці 2.5.

Таблиця 2.5

Результати діагностики пам'яті за методикою «Запам'ятай послідовність»

Критерій	Максимум	ЕГ	КГ
Кількість правильно відтворених предметів	5	2,0	2,1
Відтворення порядку	3	0,8	0,7

За результатами таблиці 2.5, в експериментальній групі середня частота правильно відтворених предметів склала 2,0 (з максимальних 5 предметів), а у контрольній – 2,1. Це відповідає низькому рівню відтворення предметів.

Відтворення порядку предметів відбулося складніше: в експериментальній групі склало 0,8, а в контрольній групі – 0,7.

Отже, за результатами дослідження, у молодших школярів з інтелектуальними порушеннями слабо сформована довільна пам'ять, що пов'язана з відповідними труднощами: у дітей низький рівень здатності утримувати завдання, вони не можуть контролювати послідовність дій,

несформовані можливості одночасно запам'ятати назву, форму та порядок розміщення предметів.

5. *Результати методики «Мнемічні малюнки» (за Л. Венгером).*

Методика «Мнемічні малюнки» проводилась з метою діагностики образної пам'яті молодших школярів з порушеннями інтелектуального розвитку.

Особливостями виконання методики «Мнемічні малюнки» бути такі:

- учні з бажанням виконували завдання, оскільки воно було ігрове;
- більшість молодших школярів вгадували чи домислювати зображення при виконанні завдань;

- деякі учні реагували на зображення сильними емоціями, що полегшує запам'ятовування.

При виконанні завдань в учнів виникали певні проблеми:

- діти плутали деталі зображень;
- низька концентрація уваги в молодших школярів при виконанні завдання;
- учні відтворювали лише яскраві чи великі зображення, що передбачає перевагу в учнів мимовільної пам'яті.

Результати діагностики за методикою «Мнемічні малюнки» подано у таблиці 2.6.

Таблиця 2.6

Результати діагностики пам'яті за методикою «Мнемічні малюнки»

Критерій	Максимум	ЕГ	КГ
Кількість відтворених об'єктів	8	3,4	3,5
Точність деталей	4	1,6	1,7

За результатами таблиці 2.6, у експериментальній групі середній бал відтворених малюнків складає 3,4 з максимальних 8, у контрольній групі – 3,5. Точність відтворення деталей складає середній бал у експериментальній групі 1,6 з максимальних 4, а у контрольній групі – 1,7. Це свідчить про переважаючий

низький рівень розвитку образної пам'яті у молодших школярів з порушеннями інтелектуального розвитку.

Отже, загальними результатами діагностики пам'яті у молодших школярів з порушеннями інтелектуального розвитку є: усі види пам'яті в учнів мають знижений рівень розвитку; слухова пам'ять за результатами дослідження розвинена гірше у зв'язку з труднощами учнів в утриманні звукового образу; образна пам'ять розвинена більше, ніж слухова, через застосування візуальної опори; довільна пам'ять у молодших школярів з порушеннями інтелектуального розвитку майже не сформована; учні не застосовують мнемічні прийоми та не контролюють запам'ятовування; молодші школярі швидко відволікаються, імпульсивні чи, навпаки, інертні; результати досліджуваних експериментальної та контрольної груп практично не відрізнялися від початку дослідження, що є важливою умовою для об'єктивності експерименту.

Висновки до розділу 2

Для проведення констатувального експерименту застосовано психологічні методики, які рекомендовано для дослідження пам'яті молодших школярів з порушеннями інтелектуального розвитку з врахуванням індивідуального підходу, особливостей їх психофізичного розвитку: «10 слів», «Запам'ятай фігури», «Ритмічне повторення», «Запам'ятай послідовність», «Мнемічні малюнки». Мета діагностики – вивчення рівня розвитку різних видів пам'яті (зорової, слухової, довільної, образної).

Проведений констатувальний експеримент дозволив визначити, що молодші школярі з порушеннями інтелектуального розвитку мають значні труднощі в розвитку всіх видів пам'яті. Усі види пам'яті в учнів мають знижений рівень розвитку, проте найнижчі показники присутні у слухової і довільної пам'яті, учні не використовують мнемічні прийоми і мають низький рівень запам'ятовування. Це вимагає проведення корекційної роботи, тому існує доцільність розробки та апробації цілеспрямованої програми корекції пам'яті молодших школярів з порушеннями інтелектуального розвитку, спрямованої на

розвиток зорової, слухової, довільної і образної пам'яті молодших школярів з порушеннями інтелектуального розвитку. Ефективним засобом для корекції пам'яті є дидактичні ігри.

РОЗДІЛ 3

ОСОБЛИВОСТІ КОРЕКЦІЇ ПАМ'ЯТІ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ З ПОРУШЕННЯМИ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОГО РОЗВИТКУ ЗАСОБАМИ ДИДАКТИЧНИХ ІГОР

3.1 Програма корекції пам'яті молодших школярів з порушеннями інтелектуального розвитку засобами дидактичних ігор

Результати констатувального експерименту довели низький рівень розвитку слухової, зорової, довільної та образної пам'яті. Це вимагає створення програми корекції пам'яті молодших школярів з порушеннями інтелектуального розвитку.

Нами запропонована корекційна програма ґрунтується на основі сучасних підходів у спеціальній педагогіці і психології, що зауважують на ролі дидактичної гри як важливого засобу розвитку пізнавальних функцій учнів з порушеннями інтелектуального розвитку. Дослідження А.А. Колупаєвої [35], В.М. Синьова [68], Л.С. Виготського [10] доводять, що дидактична гра створює найкращі умови для корекції пам'яті, тому що заснована на конкретних діях; розвиває мотивацію та пізнавальний інтерес; допомагає багато разів повторювати; не спонукає до надмірної тривоги; забезпечує вибір рівня складності виконання; активізує усі сенсорні відчуття (зорові, слухові, тактильні).

Результати констатувального експерименту засвідчили, що усі види пам'яті, у першу чергу, слухова та довільна, є недостатньо розвинені. Це спонукало до побудови програми корекції пам'яті молодших школярів з порушеннями інтелектуального розвитку засобами дидактичних ігор. Програма відповідає віковим можливостям молодших школярів з порушеннями інтелектуального розвитку і враховує їх індивідуальні можливості та психофізичні порушення.

Назва програми «Моя пам'ять»

Мета програми – підвищити рівень розвитку пам'яті молодших школярів з порушеннями інтелектуального розвитку засобами використання дидактичних ігор.

Завдання програми:

1. Розвивати в учнів зорову пам'ять, формувати вміння утримувати і відтворювати візуальну інформацію.
2. Формувати слухову пам'ять, здібність учнів запам'ятовувати звукові сигнали, ритми.
3. Розвивати словесно-логічну пам'ять, вміння запам'ятовувати слова, їх послідовність і категорії.
4. Формувати довільну пам'ять, що потребує збереження послідовності виконання дій.
5. Розвивати образну пам'ять з допомогою застосування мнемотехнік та наочних малюнків.
6. Стимулювати навчальну мотивацію з допомогою ігрової діяльності.
7. Формувати позитивне ставлення до навчання та впевненість у своїх здібностях.

Структура програми:

Кількість занять: 24 заняття

Тривалість програми: 8 тижнів (по 3 заняття у тиждень)

Тривалість одного заняття: 25-30 хвилин

Склад групи: 6 молодших школярів з порушеннями інтелектуального розвитку експериментальної групи

Засоби програми: дидактична гра

Форма роботи: індивідуальна та групова (залежно від завдання)

Психолого-педагогічні принципи програми

1. Принцип опори на збережені когнітивні функції. У молодших школярів з порушеннями інтелектуального розвитку краще розвинена емоційно-образна сфера. Тому програма побудована із застосуванням яскравих візуальних образів, емоційних сюжетів.

2. Принцип поетапності. Матеріал ускладнюється поступово від тижня до тижня.

3. Принцип наочності. У програмі застосовано предмети, зображення, реальні об'єкти.

4. Принцип багаторазового повторення. Для молодших школярів з порушеннями інтелектуального розвитку важливим є системне повторення та повернення до навчальних завдань.

5. Принцип ігрової домінанти. Заняття проводяться в ігровій формі, що підвищує настрій і додає позитивних емоцій.

Нижче подано більш детальний опис програми.

Програма проводилася 8 тижнів, кожен тиждень спрямований на свою мету проведення (корекція певного виду пам'яті).

Тиждень 1. Корекція зорової пам'яті

Завдання: навчити дитину запам'ятовувати прості візуальні образи.

Заняття 1. Гра «Що зникло?»

Корекційна мета: вправа виправляє недоліки фіксації зорової інформації та впізнавання предметів.

Матеріали: 6 знайомих предметів (олівець, гумка, ластик, кубик, іграшкова машинка, гудзик).

Хід заняття:

1. Показ предметів протягом 10 секунд.
2. Забирають один предмет.
3. Учень називає, який предмет зник.

Типові труднощі: якщо учень забуває, не може назвати предмет, то дозволяється підказка у вигляді силуету.

Заняття 2. Гра «Знайди тінь»

Корекційна мета: розвиток диференціації, уваги, зорової пам'яті.

Педагог показує картку із 6 предметами, а поруч – їхні тіні.

Завдання: потрібно знайти відповідні пари.

Заняття 3. «Знайди пару»

На столі – 6 карток (3 пари).

Завдання: учень по черзі відкриває 2 картки та шукає збіги.

Тиждень 2. Корекція зорової пам'яті

Заняття 4. «Запам'ятай малюнки»

Учням показують картинку із 8 предметами на 10 секунд.

Завдання: Учень повинен назвати предмети, описати їх деталі, за бажанням намалювати з пам'яті.

Заняття 5. «Меморі» (6 пар карток)

Корекційна мета: збільшити обсяг фіксації образів.

Завдання: пошук однакових карток.

Заняття 6. «Сортування за ознаками»

Дається 10 карток із тваринами, овочами, предметами.

Завдання: запам'ятати картки і розкласти по групах.

Тиждень 3. Корекція слухової пам'яті

Заняття 7. «Повтори ритм»

Корекційна мета: навчити відтворювати ритмічні послідовності.

Показують ритми з 3–5 ударів.

Завдання: учень повинен відтворити ритмічні послідовності

Заняття 8. «Що звучало?»

Відтворюються звуки: брязкіт ключів, шелест паперу, дзвіночок, м'яч.

Завдання: учень вибирає картку із зображенням джерела звуку.

Заняття 9. «Звуковий ланцюжок»

Завдання: послідовно відтворюються 3–4 короткі звуки. Учень повторює.

Тиждень 4. Корекція словесно-логічної пам'яті

Заняття 10. «5 слів»

Корекційна мета: навчити запам'ятовувати вербальну інформацію.

Педагог читає 5 слів однієї теми.

Завдання: учень повторює слова. Кожне повторення супроводжується мімікою, жестами – це формує в учня асоціативні зв'язки.

Заняття 11. «Запам'ятай речення»

Короткі фрази: «Кіт сидить на лавці».

Завдання: учень повторює фразу.

Заняття 12. «Хто запам'ятає більше?»

Завдання: учневі зачитують 8 слів. Він повторює максимум усі, які може .

Тиждень 5. Корекція довільної пам'яті

Заняття 13. «Повтори рухи»

Корекційна мета: корекція довільної пам'яті, довільних рухів та навичок самоконтролю поведінки.

Педагог виконує послідовність із 3-4 рухів:

- плескання;
- стрибок;
- поворот;
- дотик до носа;

Завдання: учень повторює рухи.

Заняття 14. «Запам'ятай порядок»

На столі 5 предметів.

Завдання: учень має відтворити порядок розміщення.

Заняття 15. «Побудуй за зразком»

Конструкція з 5-6 кубиків.

Завдання: учень повторює без зразка.

Тиждень 6. Корекція образної пам'яті

Заняття 16. «Мнемічні малюнки»

Корекційна мета: корекція образної пам'яті, здатності відтворювати предмети на аркуші.

6–8 предметів на картинці.

Завдання: учень відтворює предмети на аркуші.

Заняття 17. «Придумай історію за картинками»

3–4 картинки.

Завдання: учень запам'ятовує і складає розповідь.

Заняття 18. «Намалюй з пам'яті»

Показують картинку на 15 секунд.

Завдання: учень намагається відтворити картинку з пам'яті.

Тиждень 7. Інтеграційний блок (комплексний розвиток)

Корекційна мета: корекція усіх видів пам'яті.

Заняття 19. «Лото пам'яті»

Завдання: учень поєднує картки за ознаками.

Заняття 20. «Квест Чарівний ліс»

Завдання різних типів: знайти потрібний предмет, запам'ятати шум, повторити слова.

Заняття 21. «Послідовності»

Завдання: учень відтворює події у картинках.

Тиждень 8. Підсумковий

Заняття 22. «Запам'ятай усе!»

3 завдання: слухове - «Повтори ритм»;

зорове - «10 предметів»;

довільне запам'ятовування – «Повтори рух».

Заняття 23. «Пазли-пам'ятайлики»

Завдання: учень складає пазл за збереженим у пам'яті образом.

Заняття 24. «Контрольний квест»

Фінальна гра – перевіряє всі види пам'яті.

Завдання даються на швидкість і правильність виконання двом групам учнів для корекції слухової, зорової, словесно-логічної, довільної, образної пам'яті.

Очікувані результати програми корекції:

- 1) підвищення в учня обсягу зорової пам'яті;
- 2) покращення слухової пам'яті у дітей;
- 3) розвиток довільності та самоконтролю учнів;
- 4) зростання продуктивності запам'ятовування;

5) підвищення в дітей навчальної мотивації, оскільки дидактична гра стимулює пізнавальний інтерес;

6) зменшення імпульсивності у поведінці, тому що підвищиться самоконтроль дитини;

7) зростання впевненості у своїх силах, оскільки буде застосована до учнів похвала і підтримка.

Отже, реалізація програми дозволила організувати корекцію всіх видів пам'яті, залучення учнів до співпраці, що відповідає їх інтелектуальним можливостям, розвиває емоційно-вольову сферу і формує позитивне ставлення до навчання.

2.2. Результати корекції пам'яті молодших школярів з порушеннями інтелектуального розвитку засобами дидактичних ігор

Після впровадження протягом 8 тижнів програми корекції пам'яті молодших школярів з порушеннями інтелектуального розвитку засобами дидактичних ігор проведена повторна діагностика пам'яті молодших школярів експериментальної (ЕГ) і контрольної групи (КГ). Ці групи під час констатувального експерименту мали однаковий рівень розвитку пам'яті, що забезпечило експериментальну об'єктивність.

Після завершення корекційної програми було проведено повторну діагностику із застосуванням тих самих методик, які застосовано на початку дослідження:

- «10 слів» (словесно-логічна пам'ять);
- «Запам'ятай фігури» (зорова пам'ять);
- «Ритмічне повторення» (слухова пам'ять);
- «Запам'ятай послідовність» (довільна пам'ять);
- «Мнемічні малюнки» (образна пам'ять).

Результати вторинної діагностики допомогли проаналізувати динаміку корекції пам'яті у двох групах, оцінити ефективність корекційної програми і визначити вплив програми на відповідні види пам'яті.

1. *Результати методики «10 слів»* (повторна діагностика словесно-логічної пам'яті) подано у таблиці 3.1.

Таблиця 3.1

Порівняльні результати за методикою «10 слів»

Етап	Група	Перше повторення	П'яте повторення	Загальна динаміка
До експерименту	ЕГ	1,2	2,5	+1,3
Після експерименту	ЕГ	2,4	5,1	+2,7
До експерименту	КГ	1,3	2,6	+1,3
Після експерименту	КГ	1,4	2,8	+1,4

За результатами таблиці 3.1, молодші школярі експериментальної групи майже вдвічі покращили результат до п'ятого повторення – з 2,5 до 5,1 слів; учні почали використовувати початкові прийоми запам'ятовування, чого раніше не було (промовляння пошепки, групування за змістом, повторення для себе). У контрольній групі зміни є статистично незначимі.

Отже, корекційна програма підвищила рівень розвитку словесно-логічної пам'яті, що доводить ефективність дидактичних ігор для розвитку вербальної пам'яті (ігри на повторення слів, категоризаційні ігри та ін.).

2. *Результати методики «Запам'ятай фігури»* (повторна діагностика зорової пам'яті) подано у таблиці 3.2.

Таблиця 3.2

Порівняльні результати за методикою «Запам'ятай фігури»

Показник	Максимум	ЕГ до експерименту	ЕГ після експерименту	КГ до експерименту	КГ після експерименту

Кількість відтворених фігур	6	3,0	5,0	3,1	3,3
Точність форми	3	1,4	2,7	1,5	1,6
Відтворення порядку	3	0,6	2,0	0,5	0,7

За результатами таблиці 3.2, молодші школярі експериментальної групи показали значне підвищення рівня розвитку зорової пам'яті – з 3,0 до 5,0 вірно відтворених фігур. Відтворення порядку фігур підвищилося більше, ніж втричі, а саме: від 0,6 балів до 2,0 балів.

У молодших школярів контрольної групи підвищення рівня розвитку зорової пам'яті є мінімальним. У більшості учнів воно відбулося через вікове дозрівання і повторне проходження методики.

Спостерігалися такі поведінкові зміни в молодших школярів експериментальної групи: учні стали більш уважними, вони навчилися уважно розглядати зображення, а не тільки хаотично дивитися, почали застосовувати свої стратегії запам'ятовування (називати фігури вголос).

Зорову пам'ять молодших школярів з порушеннями інтелектуального розвитку розвинули такі дидактичні ігри: «Що зникло?», «Меморі», «Знайди пару», які доводять вагоме значення візуальної сфери для запам'ятовування у молодших школярів з порушеннями інтелектуального розвитку.

3. *Результати методики «Ритмічне повторення»* (повторна діагностика слухової пам'яті) подано у таблиці 3.3.

Таблиця 3.3

Порівняльні результати за методикою «Ритмічне повторення»

Показник	Максимум	ЕГ до експерименту	ЕГ після експерименту	КГ до експерименту	КГ після експерименту
----------	----------	--------------------	-----------------------	--------------------	-----------------------

Короткий ритм	2	1,1	1,8	1,2	1,3
Середній ритм	2	0,7	1,4	0,8	0,9
Складний ритм	1	0,3	0,8	0,2	0,3
Загальний бал	5	2,1	4,0	2,2	2,5

За результатами таблиці 3.3, молодші школярі експериментальної групи майже вдвічі збільшили результати – від 2,1 балів до 4,0. Це значимий результат, тому що слухова пам'ять – це основа для формування мовлення і читання. Учні почали більше утримувати звукову інформацію і ритми, і менше відволікатися. У молодших школярів контрольної групи зміни є мінімальними.

4. *Результати методики «Запам'ятай послідовність»* (повторна діагностика довільної пам'яті) подано у таблиці 3.4.

Таблиця 3.4

Порівняльні результати за методикою «Запам'ятай послідовність»

Показник	Максимум	ЕГ до експерименту	ЕГ після експерименту	КГ до експерименту	КГ після експерименту
Кількість відтворених предметів	5	2,0	3,9	2,1	2,3
Правильний порядок	3	0,8	2,1	0,7	0,9

За результатами таблиці 3.4, у молодших школярів експериментальної групи майже вдвічі збільшилися показники після проведення формувального етапу, в учнів підвищився рівень самоконтролю, вони перестали виконувати завдання імпульсивно, у дітей з'явилася здатність виконувати завдання

відповідно інструкції. Варто зауважити, що довільне запам'ятовування є проблематичним для учнів з інтелектуальними порушеннями, тому позитивна динаміка в експериментальній групі є дуже важливою.

5. *Результати методики «Мнемічні малюнки»* (повторна діагностика образної пам'яті) подано у таблиці 3.5.

Таблиця 3.5.

Порівняльні результати за методикою «Мнемічні малюнки»

Показник	Максимум	ЕГ до експерименту	ЕГ після експерименту	КГ до експерименту	КГ після експерименту
Кількість об'єктів	8	3,4	6,1	3,5	3,8
Точність деталей	4	1,6	3,0	1,7	1,8

За результатами таблиці 3.3, молодші школярі експериментальної групи показали значне зростання – з 3,4 до 6,1 об'єкта, у них покращилась деталізація і точність малюнків, учні почали застосовувати мнемічні схеми, зорові опори, асоціації. В учнів контрольної групи таких змін не спостерігалось.

Узагальнені результати вторинної діагностики, проведеної після формувального експерименту подано у таблиці 3.6.

Таблиця 3.6.

Порівняльні результати за методиками вивчення пам'яті

Вид пам'яті	ЕГ до експерименту	ЕГ після експерименту	Приріст	КГ до експерименту	КГ після експерименту	Приріст
Зорова	3,0	5,0	+2,0	3,1	3,3	+0,2
Слухова	2,1	4,0	+1,9	2,2	2,5	+0,3

Словесно-логічна	2,5	5,1	+2,6	2,6	2,8	+0,2
Довільна	2,0	3,9	+1,9	2,1	2,3	+0,2
Образна	3,4	6,1	+2,7	3,5	3,8	+0,3

За результатами таблиці 3.6, найбільш суттєві зміни відбулися в експериментальній групі, тоді як у контрольній групі зміни незначні. Тоді як у контрольній групі відбувалися мінімальні зміни, експериментальна група показала значимі покращення, які підтверджують успішність систематичного використання дидактичних ігор як засобу корекції пам'яті молодших школярів з порушеннями інтелектуального розвитку.

Крім змін у кількісних показниках, відбулися якісні зміни у поведінці молодших школярів експериментальної групи, а саме: покращилася здатність учнів працювати відповідно інструкції; підвищився рівень посидючості і довірливої уваги; знизився рівень імпульсивності; з'явився інтерес до навчальних завдань; зросла впевненість в учнів у своїх здібностях; розвивалося мовлення з допомогою образів і слів; формувалися елементарні мнемічні стратегії.

Отже, формувальний етап дослідження підтвердив ефективність розробленої нами програми корекції пам'яті. Дидактичні ігри були спеціально адаптовані до психофізичних особливостей молодших школярів з порушеннями інтелектуального розвитку, тому вони забезпечили: підвищення рівня розвитку усіх видів пам'яті, найбільше зросла у показниках зорова та образна пам'ять, дещо менше – словесно-логічна пам'ять, відбулося підвищення рівня розвитку слухової і довірливої пам'яті, які у дітей з інтелектуальними порушеннями є найбільш вражені, відбулися позитивні особистісні зміни і підвищилася навчальна мотивація.

3.3. Методичні рекомендації щодо оптимізації корекції пам'яті учнів з інтелектуальними порушеннями

Корекція пам'яті у молодших школярів з інтелектуальними порушеннями вимагає комплексного, системного і науково обґрунтованого підходу. Пам'ять у

них має недостатній обсяг, низьку точність, швидке забування, труднощі при запам'ятовуванні вербального матеріалу і слабку довільність. Ці особливості передбачають потребу у застосуванні спеціально організованих дидактичних ігор, мнемотехнік і адаптованих навчальних прийомів.

Для якісного запам'ятовування молодшим школярам з інтелектуальними порушеннями потрібна більша кількість повторень, ніж дітям з типовим розвитком. Важливою умовою успішності повторення є урізноманітнення способів повторень. Потрібно зробити так, щоб один і той самий матеріал діти повторювали, виконуючи найрізноманітніші завдання.

Потрібно навчити молодших школярів з інтелектуальними порушеннями повторювати матеріал не лише весь в цілому, але і частинами чи комбіновано. Їх потрібно навчити самостійно перевіряти себе на міцність засвоєних знань, розуміти, що запам'яталося краще, а що потрібно повторити. Щоб попередити забування, потрібно проводити повторення відразу після заучування.

Ефективним засобом корекції довготривалої пам'яті у молодших школярів з інтелектуальними порушеннями методи ейдотехніки: метод невербальних асоціацій, метод Цицерона, метод піктограм, метод парадоксальних перевтілень, метод роботи з листівками, метод послідовних асоціацій. У корекційній програмі варто застосовувати відповідні дидактичні вправи з ейдотехніки.

Нами розроблено рекомендації із врахуванням результатів теоретичного дослідження та констатувального і формувального експериментів, які підтвердили ефективність застосування дидактичних ігор для корекції пам'яті молодших школярів з інтелектуальними порушеннями.

Розглянемо загальні методичні принципи організації корекційної роботи з молодшими школярами з інтелектуальними порушеннями з розвитку пам'яті засобами дидактичних ігор.

1. Принцип наочності та сенсорної опори.

Під час гри учні більше засвоюють інформацію, якщо вона подається з допомогою образів, предметів, ілюстрацій, моделей. Застосування зображень, предметних карт, карток зі словами чи сюжетними малюнками сприяє у

формуванні асоціативних зв'язків. В молодших школярів з інтелектуальними порушеннями провідною є наочно-образна форма мислення. Тому у корекційних завданнях мають застосовуватися: ілюстрації, картки, кольорові схеми, реальні предмети (предмети побуту, набори іграшок, геометричні фігури), піктограми, мнемотаблиці. Чим більш конкретний матеріал, тим ефективніше його запам'ятовують молодші школярі з інтелектуальними порушеннями.

2. Принцип багаторазового повторення.

Часте використання дидактичних ігор допомагає закріпити навички і формує стійкі прийоми запам'ятовування. Але повторення не має бути механічним, постійно потрібно поєднувати ігрові ситуації. Молодшим школярам з інтелектуальними порушеннями потрібні: часті повторення однакового матеріалу у різних формах; повертатися до минулих ігор на майбутніх заняттях; розширювати матеріал лише після впевненого засвоєння простого рівня.

3. Принцип поступового ускладнення та систематичності.

Кожна гра має складатися з кількох рівнів:

- простий – 2-3 об'єкти;
- середній – 4-5 об'єктів;
- складний – 6-8 об'єктів.

Обов'язково повинна бути певна послідовність і часові обмеження.

Ігри повинні проводитися системно, з поступовим ускладненням ігрових завдань, від простих форм мимовільного запам'ятовування до формування в учнів довільної пам'яті.

4. Принцип ігрової мотивації.

Гра повинна викликати в учнів інтерес, почуття успіху, радість. Позитивні емоції стимулюють у дитини запам'ятовування та підвищують її працездатність. Молодші школярі з інтелектуальними порушеннями краще навчаються в емоційному комфорті і інтересі. Кожне заняття має складатися з сюжету (допомога персонажу, лісовий квест); елементів змагання (без стресової ситуації); заохочення (наклейки, жетони, аплодисменти).

5. Принцип індивідуалізації.

Педагог повинен враховувати темп діяльності кожного учня, рівень його пізнавального розвитку, інтереси і емоційний стан учнів. Для учнів з середнім рівнем інтелектуальних порушень варто застосовувати дидактичні ігри з наочним матеріалом, але із меншим об'ємом інформації. також важливо враховувати: переносимість навантаження учнем, рівень його тривожності, здатність утримувати інструкцію, враховувати провідний тип пам'яті (візуальна, слухова, тактильна).

Отже, надаємо такі *методичні рекомендації щодо корекції різних видів пам'яті.*

1. Корекція зорової пам'яті.

- застосовувати контрастні, яскраві, чіткі зображення;
- використовувати ігри: «Що зникло?», «Меморі», «Знайди пару», «Лото»;
- навчити учнів вивчати картинку зліва направо;
- давати завдання учням для відтворення форм і кольорів окремо;
- повільно збільшувати кількість деталей.

Рекомендуємо такі прийоми для корекції зорової пам'яті:

- «Фотоочі» – учень «фотографує» очима картинку протягом 10 секунд;
- «Віднови малюнок» – зображення розрізають на частини, а учень складає;
- «Зварювання образів» – поєднання двох картинок в єдиний сюжет.

2. Корекція слухової пам'яті.

У молодших школярів з інтелектуальними порушеннями слухова пам'ять є досить слабкою. Для її розвитку рекомендуємо такі прийоми і ігри:

- «Повтори ритм» – удари по столу, хлопки, музичні інструменти;
- «Що звучало?» – впізнавання учнями джерела звуку;
- «Ехо» – повторення дітьми слів, складів, коротких фраз;
- «Слуховий ланцюжок» – відтворення послідовності 3-5 звуків;
- аудіоказки із відтворенням дітьми їх змісту.

Також рекомендуємо корекції слухової пам'яті:

- розпочинати з 1–2 елементів;

- застосовувати повільний та чіткий темп;
- уникати сторонніх звуків;
- повторювати звук двічі при виникненні проблем.

3. Корекція словесно-логічної пам'яті з допомогою:

- ігор для запам'ятовування 4-6 слів («Хто запам'ятає більше?», «5 слів»);
- групування слів відповідно категорій;
- складання коротких речень зі слів;
- застосування мнемотехніки (сюжетні картинки, асоціації).

Надаємо такі рекомендації для корекції словесно-логічної пам'яті:

- починати із слів, які володіють конкретним змістом;
- застосовувати міміку, жести для утворення асоціацій;
- дозволяти учням промовляти слова вголос при запам'ятовуванні.

4. Корекція довільної пам'яті з допомогою таких ігор і вправ:

- «Запам'ятай послідовність» – розташування предметів в ряд;
- «Повтори рухи» – поетапність моторних дій;
- «Виконай за інструкцією» – інструкції за 2–3 кроки;
- «Послідовні картинки» – впорядкування послідовності подій.

Рекомендуємо такі методичні підходи:

- чіткі та короткі інструкції;
- візуальні опори (маркери, схеми-стрілки);
- поетапні підказки (спочатку разом, потім частково, потім самостійно).

5. Корекція образної пам'яті із використанням таких прийомів:

- «Мнемічні малюнки»;
- складання історій за картинками;
- згадування та відтворення деталей сюжету;
- малювання з пам'яті після короткої демонстрації.

Рекомендуємо під час корекції образної пам'яті:

- застосовувати емоційно насичену інформацію;
- давати учням можливість самостійно утворювати асоціації;

- використовувати кольорові маркери з метою акцентування уваги на певних деталях.

Рекомендуємо такі *організаційні моменти для педагогів*:

1. Тривалість і структура корекційного заняття

Оптимальна тривалість одного заняття - 20–30 хвилин.

Структура:

- 1) Мотиваційна частина (2–3 хв.) – гра-вітання, сюрпризний момент.
- 2) Основна частина (15–20 хв.) – 2–3 дидактичні ігри.
- 3) Підсумкова частина (3–5 хв.) – рефлексія, заохочення, міні-висновок.

2. Особливості роботи з молодшими школярами з інтелектуальними порушеннями:

- подавати інструкцію чітко, повільно, з демонстрацією;
- використовувати короткі фрази, уникати абстрактних понять;
- підтримувати з учнем емоційний контакт;
- уникати порівнянь між учнями;
- давати дитині час на відповідь.

3. Інклюзивні умови:

- адаптація навчального матеріалу за рівнем складності;
- чергування активних та спокійних завдань;
- забезпечення доброзичливої атмосфери на заняттях;
- застосування сенсорних пауз.

4. Типовими помилками педагогів та шляхи їх уникнення є:

1) надмірне ускладнення завдань. Рішення: дотримуватися принципу поступовості;

2) поспішність і недостатній час на запам'ятовування. Рішення: збільшити тривалість пред'явлення матеріалу;

3) використання монотонного матеріалу. Рішення: варіювати форми ігор, вводити сюжети;

4) повна відсутність підказок чи надмірна кількість підказок. Рішення: застосовувати принцип «згасаючої допомоги»;

5) Низька увага до емоційного стану учня. Рішення: спостерігати за втомою учнів, робити паузи.

5. Рекомендації для батьків:

- грати вдома з дітьми у «Меморі», пазли, «Що змінилося?»;
- читати короткі казки та запитувати про зміст;
- повторювати вивчені у освітньому закладі слова та завдання;
- створювати «куточок розвитку пам'яті» (ігри, картки, настільні ігри);
- хвалити учня за найменший успіх.

Отже, методичні рекомендації базуються на результатах експериментального дослідження і сучасних підходах корекційної педагогіки. Комплексне, систематичне застосування дидактичних ігор розвиває усі види пам'яті, формує мотивацію, поліпшує пізнавальну активність і сприяє подальшій соціалізації учня з інтелектуальними порушеннями. Запропоновані нами рекомендації можуть бути використані: учителями інклюзивних класів; корекційними педагогами; психологами; вихователями спеціальних шкіл; батьками учнів з інтелектуальними порушеннями.

Висновки до розділу 3

Результати діагностики пам'яті у молодших школярів з порушеннями інтелектуального розвитку довели, що усі види пам'яті в учнів мають знижений рівень розвитку; слухова пам'ять за результатами дослідження розвинена гірше у зв'язку з труднощами учнів в утриманні звукового образу; образна пам'ять розвинена більше, ніж слухова, через застосування візуальної опори; довільна пам'ять у молодших школярів з порушеннями інтелектуального розвитку майже не сформована; учні не застосовують мнемічні прийоми та не контролюють запам'ятовування; молодші школярі швидко відволікаються, імпульсивні чи, навпаки, інертні; результати досліджуваних експериментальної та контрольної груп практично не відрізнялися від початку дослідження, що є важливою умовою для об'єктивності експерименту.

Нами складена програма «Моя пам'ять», спрямована на підвищення рівня розвитку пам'яті молодших школярів з порушеннями інтелектуального розвитку засобами використання дидактичних ігор.

Результати вторинної діагностики допомогли проаналізувати динаміку корекції пам'яті у двох групах і довели ефективність корекційної програми. Нами запропоновано методичні принципи організації корекційної роботи з молодшими школярами з інтелектуальними порушеннями з розвитку пам'яті засобами дидактичних ігор, рекомендації для педагогів та батьків.

ВИСНОВКИ

Теоретико-експериментальне вивчення проблеми корекції пам'яті молодших школярів з порушеннями інтелектуального розвитку засобами дидактичних ігор дозволило зробити такі висновки:

1. Пам'ять – це складова пізнавальної діяльності, основа навчальної діяльності учня, яка забезпечує процеси накопичення, збереження, відтворення та застосування інформації.

Основними особливостями пам'яті молодших школярів з порушеннями інтелектуального розвитку є: обмежений обсяг запам'ятовування, який зумовлено слабкістю процесів аналізу і синтезу, учням важко запам'ятати значну кількість інформації; перевага мимовільного запам'ятовування над довільним, мимовільне запам'ятовування, що не передбачає спеціальних зусиль, випереджає довільне запам'ятовування, що вимагає усвідомлених зусиль та спеціальних прийомів, учні не знають як застосувати ефективні мнемонічні прийоми; труднощі при застосуванні прийомів осмислення матеріалу; нестійкість пам'яті, слабка міцність пам'яті, швидке забування навіть щойно засвоєного матеріалу; недостатня сформованість словесно-логічної пам'яті за відносної збереженості наочно-образної пам'яті; низька точність пам'яті, відтворення матеріалу є неточним та спотвореним; застосування найпростішого способу запам'ятовування, що є недостатнім для розуміння ускладненого матеріалу; залежність результатів запам'ятовування від зовнішньої мотивації учня до запам'ятовування і емоційне забарвлення процесу.

2. Розвиток пам'яті у молодших школярів з порушеннями інтелектуального розвитку потребує спеціально організованих педагогічних умов, використання багаторазових повторень, наочності та емоційно значущих стимулів. Саме дидактична гра відповідає цим вимогам. Дидактична гра є особливим видом навчальної діяльності, що поєднує компоненти гри із освітнім змістом, що передбачає засвоєння знань, умінь та навичок у невимушеній, емоційно позитивній та цікавій формі. Дидактичні ігри є ефективним

корекційним засобом, оскільки: гра розвиває усі види пам'яті, під час дидактичної гри активізуються кілька аналізаторів, гра підвищує рівень довірливості в учнів; гра дозволяє багаторазово повторювати дії; гра підвищує рівень мотивації учня; соціалізуючий аспект гри. Теоретичне обґрунтування засвідчує, що дидактична гра: активізує увагу й мотивацію; створює емоційно безпечне середовище навчання; полегшує засвоєння інформації завдяки наочності та сенсорним опорам; сприяє виробленню елементарних мнемічних стратегій; розвиває вміння діяти за інструкцією; стимулює мовлення та уяву.

3. Для учнів з порушеннями інтелектуального розвитку дидактична гра відіграє значну роль, тому що корегує порушення пізнавальних процесів і формує вищі психічні функції, оптимізує навчання і соціалізацію, формує мотивацію, саморегуляцію та розвиває комунікативні здібності. Під час дидактичної гри у молодших школярів з інтелектуальними порушеннями розвиваються соціальні, пізнавальні та емоційні функції. Гра є найбільш природною формою корекційної роботи для дітей молодшого шкільного віку з інтелектуальними порушеннями.

4. Експериментальне дослідження складалося з двох етапів: констатувального, метою якого була діагностика рівня розвитку різних видів пам'яті молодших школярів з порушеннями інтелектуального розвитку; формувального, метою якого була корекція пам'яті молодших школярів з інтелектуальними порушеннями засобами дидактичних ігор. Для діагностики пам'яті молодших школярів з порушеннями інтелектуального розвитку використано психологічні методики, які рекомендовано для цієї категорії досліджуваних із врахуванням особливостей їх психофізичного розвитку.

5. Загальними результатами діагностики пам'яті у молодших школярів з порушеннями інтелектуального розвитку є: усі види пам'яті в учнів мають знижений рівень розвитку; слухова пам'ять за результатами дослідження розвинена гірше у зв'язку з труднощами учнів в утриманні звукового образу; образна пам'ять розвинена більше, ніж слухова, через застосування візуальної опори; довірлива пам'ять у молодших школярів з порушеннями інтелектуального

розвитку майже не сформована; учні не застосовують мнемічні прийоми та не контролюють запам'ятовування; молодші школярі швидко відволікаються, імпульсивні чи, навпаки, інертні; результати досліджуваних експериментальної та контрольної груп практично не відрізнялися від початку дослідження, що є важливою умовою для об'єктивності експерименту.

6. Нами запропонована корекційна програма, що спрямована на підвищення рівня розвитку пам'яті молодших школярів з порушеннями інтелектуального розвитку засобами використання дидактичних ігор. Завданнями програми є: розвивати в учнів зорову пам'ять, формувати вміння утримувати і відтворювати візуальну інформацію; формувати слухову пам'ять, здібність учнів запам'ятовувати звукові сигнали, ритми; розвивати словесно-логічну пам'ять, вміння запам'ятовувати слова, їх послідовність і категорії; формувати довільну пам'ять, що потребує збереження послідовності виконання дій; розвивати образну пам'ять з допомогою застосування мнемотехнік та наочних малюнків; стимулювати навчальну мотивацію з допомогою ігрової діяльності; формувати позитивне ставлення до навчання та впевненість у своїх здібностях.

7. Формувальний етап дослідження підтвердив ефективність розробленої нами програми корекції пам'яті. Дидактичні ігри були спеціально адаптовані до психофізичних особливостей молодших школярів з порушеннями інтелектуального розвитку, тому вони забезпечили: підвищення рівня розвитку усіх видів пам'яті, найбільше зросла у показниках зорова та образна пам'ять, дещо менше – словесно-логічна пам'ять, відбулося підвищення рівня розвитку слухової і довільної пам'яті, які у дітей з інтелектуальними порушеннями є найбільш вражені, відбулися позитивні особистісні зміни і підвищилася навчальна мотивація. Комплексне, систематичне застосування дидактичних ігор розвиває усі види пам'яті, формує мотивацію, поліпшує пізнавальну активність і сприяє подальшій соціалізації учня з інтелектуальними порушеннями

8. Запропоновано загальні методичні принципи організації корекційної роботи з молодшими школярами з інтелектуальними порушеннями з розвитку

пам'яті засобами дидактичних ігор; методичні рекомендації щодо корекції різних видів пам'яті; організаційні моменти для педагогів; рекомендації для батьків. Запропоновані нами рекомендації можуть бути використані: учителями інклюзивних класів; корекційними педагогами; психологами; вихователями спеціальних шкіл; батьками учнів з інтелектуальними порушеннями.

Перспективами подальших досліджень проблеми є застосування рекомендацій, запропонованих нами, в освітньому процесі з молодшими школярами з інтелектуальними порушеннями, залучення батьків до комплексної та системної роботи з корекції пам'яті молодших школярів з інтелектуальними порушеннями засобами дидактичних ігор.

